

HUMANETTEN

[Om HumaNetten](#)
[Tidigare nummer](#)

NUMMER 7
hösten 2000

HumaNetten utges av [Institutionen för humaniora](#), Växjö universitet.

[Kontakt](#)
[Webmaster](#)

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Erika Larsson, [Ehrenpreis, historien och hoppet](#)
Roddy Nilsson, [Heidegger och nazismen](#)
Elisabeth Stenborg, [Helena Nyblom - konvertiten och sagoberätterskan](#)

Aktuellt

[Tre nya titlar i institutionens rapportserie](#)

Recensioner

[Ordimport till svenskan under tusen år. Recension av Hans Andersson. Vokabler på vandring](#) (Gunilla Byrman)
[Mary Fulbrook. Tysklands historia](#) (Roddy Nilsson)
[Herodotos. Historia](#) (Roddy Nilsson)
[Gunnar Källenius. Den lilla socknen i det stora Sverige. Folket i Döderhult på 1600-talet](#) (Olle Larsson)

OM HUMANETTEN

[Detta nummers förstasida](#)
[HumaNettens hemsida](#)
[Institutionens hemsida](#)

HumaNetten utges av Institutionen för humaniora vid [Växjö universitet](#).

HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i institutionens Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98, nämligen att göra läsvärda texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. **HumaNetten** vill också vara ett forum för recensioner av nyutkommen litteratur och för debatt. **HumaNetten** utkommer höst och vår. Recensioner och debattinlägg infogas löpande i det aktuella numret.

Presumptiva bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till [Börje Björkman](#). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

Institutionens redaktionsråd:

FD [Gunilla Byrman](#) (redaktör)

FD [Christina Angelfors](#)

Professor [Tuija Virtanen-Ulfhielm](#)

Kontakt:

[Börje Björkman](#)

Webmaster:

[Agneta Fridhammar](#)

Postadress, telefon- och telefaxnummer:

Institutionen för humaniora, Växjö universitet, 351 95 VÄXJÖ

Tel 0470-708000 (vx)

Fax 0470-751888

Ehrenpreis, historien och hoppet

Av Erika Larsson, doktorand i historia

[Länk till presentation av Erika Larsson](#)

Historiemedvetande är ett begrepp på modet. Det dyker upp i samhällsdebatt, på museer, i läroplaner och i presumtiva avhandlingar - också i min. Ändå är historiemedvetande ofta lite oklart, så som stora begrepp gärna blir, något jag ofta märkt då jag försökt förklara vad jag arbetar med. Nyligen stod jag åter inför uppgiften att kortfattat - mycket kortfattat - redogöra för mitt avhandlingsarbete och dess utgångspunkter.^[1] Till all lycka snavade jag den här gången över ett bra exempel, som effektivt tydliggör fenomenet historiemedvetande på ett sätt som en teoridiskussion kanske har svårt att göra.

Historiemedvetande handlar om hur människor kopplar samman då, nu och sedan, erfarenhetsrummet med det nuvarande och förväntningshorisonten. Mellan dessa tre sfärer finns inbördes relationer. Bilden av historien påverkar hur vi ser på framtiden och tolkningen av samtiden påverkar perspektiven i betraktandet av det förflutna. På så vis har historiemedvetandet inflytande över hela vår världsbild.^[2] Det innebär också att alla har ett historiemedvetande och att det inte finns något sådant som historielösa människor. Det finns personer som har skrala eller kanske till och med felaktiga kunskaper om historia, men oavsett vad vi vet om biskopsvisitationer eller kommunalstämmor har vi en bild av det förflutna som påverkar vår nutidsförståelse och framtidstolkning. Historiemedvetandet följer oss vart vi går även om vi inte så ofta tänker på de praktiska uttryck det tar sig. Reflektion kring historiemedvetandet ger ett annat perspektiv på historien och erbjuder nya möjligheter att förstå människors självbild och handlande.

Vad händer om man läser en text, exempelvis överrabbin Marcus Ehrenpreis' predikan *Malakis rop till tiden. Tal om gammal och ny träldom*, påsken 1933, med detta perspektiv?

Marcus Ehrenpreis^[3] föddes i Lemberg 1869. Som många andra centraleuropeiska judar vid den här tiden skaffade han sig såväl religiös som sekulär bildning. Skolningen i Tora och Talmud kompletterades med studier i kulturhistoria, filosofi och litteratur vid universitetet i Berlin. I sin ungdom var Ehrenpreis en aktiv sionist och bland annat engagerad som en av Theodor Herzls närmaste assistenter under den första sionistkongressen i Basel 1897. Så småningom lämnade han den politiska sionistiska rörelsen, för att under större delen av sitt liv driva en linje som närmast kan beskrivas som kultursionistisk, i samma anda som Ahad Ha'am och Martin Buber.

Karriären som rabbin inleddes i Kroatien, varifrån Ehrenpreis kallades som överrabbin till Sofia 1900. I den bulgariska huvudstaden fanns vid den här tiden 45 judiska församlingar och en betydande judisk befolkning. Det kan därför förefalla lite märkligt att han 1914 lämnar Sofia för att istället verka som rabbin i Stockholms mosaiska församling, i ett land som vid den här tiden hade knappt 4 000 judiska invånare.^[4] I Stockholm kom Ehrenpreis att bli inte bara en uppskattad rabbin, utan också en känd kulturpersonlighet, aktiv som skribent och kulturdebattör, belönad med professors namn 1935.^[5] Han avled 1951.

I *Judisk Tidskrift* förekommer specialnummer med hyllningsartiklar till Ehrenpreis 1929, då han fyllde 60 år, och i samband med hans 75-årsdag 1944. Det är kanske inte så förvånande eftersom Ehrenpreis under många år var en flitig skribent i tidskriften och dessutom medverkade vid dess grundande 1928. I hyllningskören vid det senare jubileet beskrivs hans kvalitet som predikant och skribent av bland andra efterträdaren som rabbin, Emil Kronheim och av konsthistorikern Ragnar Josephson. Kronheim menar att Ehrenpreis

predikokost kännetecknas av en förmåga att knyta an till dagsaktuella händelser, som belyses med företeelser ur Israels historia.^[6] Och Josephson påpekar att Ehrenpreis har en förmåga att använda historiska händelser och att han, till skillnad från den historiska vetenskapen, förmår omsätta dessa till något annat än blott torr kunskap - "Kunskap är mycket, men det är dock bara kunskap."^[7] Josephson beskriver Ehrenpreis sätt att hantera historiska berättelser:

Det är den historiska diktens hemlighet att den ur kval och sorg och olyckor, ja, ur gemenhet och fördärv kan skapa högtid och andakt /.../ Ty den pekar på andra krafter, krafter, som aldrig låta kuva sig, som ständigt bryta fram för att bota, hjälpa, trösta och skänka hopp.^[8]

Jag har inga belägg för att Ragnar Josephson hade Ehrenpreis påskpredikan *Malakis rop till tiden* i åtanke när hans skrev orden om historiens förmåga att skapa nytt hopp för framtiden, men så skulle mycket väl kunna vara fallet.

Den judiska påskhögtiden firas till minne av israeliternas uttåg ur Egypten och befrielsen från slaveriet där, händelser som beskrivs i Exodus. På ett högre plan handlar påsken om frihet och Guds agerande i historien. Därför har påsken ett budskap till alla människor i alla tider, dess mening är inte koncentrerad endast till den historiska händelse som skildras. Gränsen mellan den privata hågkomsten och det kollektiva minnet suddas ut under påsken, då var och en ska minnas hur Gud räddade just honom från slaveri till frihet. I *Haggadah*, den text som läses i hemmet vid påskmåltiden, poängteras detta mycket starkt:

Varje människa i varje släktled är skyldig att känna sig som om hon själv dragit ut ur Egypten såsom skrivet står (2 Mos. 13:8): "Då ska du berätta för din son: 'Det här gör jag för vad den Evige gjorde för mig när jag drog ut ur Egypten.' Det var inte blott våra fäder som den Helige, lovad vare han, befriade. Han befriade också oss med dem, såsom skrivet står..."^[9]

Påskfirandet har ett tydligt pedagogiskt anslag som syftar just till att överbrygga gapet mellan historien och nuet. Den som äter av påskmåltidens bittra örter har också smakat slaveriets bitterhet och förstår bättre frihetens sötma. Det är fråga om vad man med modernt pedagogiskt språkbruk skulle kunna kalla upplevelsepedagogik eller "re-enactment" av historia.

Föga förvånande finner Ehrenpreis det påsken 1933 befogat att tala om händelseutvecklingen i Tyskland, där nationalsocialisterna samma år tagit makten. Framtiden för den judiska befolkningen framstod som allt annat än ljus. Ingvar Svanberg och Mattias Tydén ger i boken *Sverige och Förintelsen* från 1997 en utförlig redogörelse för *Malakis rop till tiden*. De tar fasta på den bild talet ger av det hotande läget i Tyskland och på att inte ens en så klarsynt person som Ehrenpreis kunde förutsäga katastrofens vidd.^[10] Det gör Svanberg och Tydén alldeles rätt i - hela talet drivs av och konstrueras kring händelserna i nutiden, men Ehrenpreis gör genom att skickligt utnyttja de historiska paralleller högtiden erbjuder mer än en lägesbeskrivning.

Historien om slaveriet och befrielsen får ett bruk som bakgrund till eller om man så vill en förklaringsmodell för nutiden, eftersom det är de händelser som högtiden handlar om. En ny farao och ett nytt Egypten har uppstått, menar Ehrenpreis, och när det gäller människors hjärtan har utvecklingen inte kommit längre än för tretusen år sedan. På samma sätt som det i Egypten uppstod en farao som icke kände Josef, en som inte visste eller inte brydde sig om att Josefs folk gjort stora insatser för egyptierna, uppstår nu en ny makt i Tyskland, som inte erkänner de insatser Josefs ättlingar gjort där. En ny illasinnad överhet vill förtrycka israeliterna och en katastrof av samma mått som slaveriet i Egypten hotar. Ehrenpreis hävdar att han och hans åhörare, att hela världen står inför något mycket allvarligt. Så långt historien som en parallell till nuet, ett sätt att understryka situationens allvar genom att peka på kända företeelser för att förstå nuet.

Parallellen med slaveriet gör emellertid också något annat - den ger, paradoxalt nog, en hoppfull bild av framtiden. Alla som satt där i synagogan på Warendorffsgatan den 11 april 1933 visste hur lidandet i Egypten slutade - med befrielse och höjdpunkten i den judiska historiska erfarenheten. Och Ehrenpreis säger:

Dagens minne säger oss: Eder historiska väg har börjat med lidanden, eder vandring var en vandring genom eld och blod, hat och trångmål. I haven överlevat Egypten, och Persien, och Rom, och den spanska inkquisitionen, I skolen ock överleva den hemsökelse, som nu drabbat eder.[\[11\]](#)

Genom att peka på det förflutna kunde Marcus Ehrenpreis förklara nuet och peka på en förväntad framtid. Om man ser till historien finns det, menar han, inte någon anledning att förtvivla. Jag vet inte om Ehrenpreis lyckades, men jag vet att han under hela kriget försökte ingjuta hopp i sina åhörare - sina kära andäktige, som han kallade dem - genom att oförtrutet hävda att rätten skulle vinna "såsom den alltid i historien segrat"[\[12\]](#). Också nationella katastrofer kan på detta sätt vändas till något hoppgivande, eftersom de tydliggör överlevnadsförmågan hos den grupp som uthärdat dem.[\[13\]](#) Och särskilt effektiva blir de förstås om det i berättelsen om det förflutna finns en mirakulös räddning, ett lyckligt slut och en påminnelse om Guds storhet.

Malakis rop till tiden, och många av Ehrenpreis övriga alster, är ett tydligt exempel på hur historiemedvetandet tar sig konkreta och praktiska uttryck. Utan det begreppet hade det, tror jag, varit svårt att förstå vad Marcus Ehrenpreis gör i sitt tal. För honom var det förflutna, det närvarande och det förväntade i allra högsta grad tre enheter som tillsammans verkade för att förklara och om möjligt förbättra världen.

© [Erika Larsson](#)

[\[1\]](#) I oktober 2000 var jag som Beijerstipendiat vid De svenska historiedagarna i Karlstad. Stipendiaterna får där tillfälle att vid en av sessionerna översiktligt presentera sitt avhandlingsämne. Föreliggande text är en utökad och förändrad version av den presentationen.

[\[2\]](#) I *Makten över minnet. Historiekultur i förändring* red. Peter Aronsson, 2000, finns en bra redogörelse för begreppet historiemedvetande.

[\[3\]](#) Vid Umeå universitet arbetar Stephen Fruitman med en idéhistorisk avhandling om Marcus Ehrenpreis. Förmodligen kan vi se fram emot den någon gång under 2001.

[\[4\]](#) Abraham Brody "Några notiser till M. Ehrenpreis' biografi" i *Judisk tidskrift. Jubileumshäfte av "judisk Tidskrifts vänner" tillägnat Marcus Ehrenpreis på hans sextioårsdag 1929*.

[\[5\]](#) Marcus Ehrenpreis synes exempelvis ha varit en sällsynt språkbegåvning. Hans produktion omfattar verk på hebreiska, jiddisch, polska, tyska, spanska, bulgariska och svenska.

[\[6\]](#) Emil Kronheim "En ordets förkunnare" i *Judisk tidskrift. Jubileumshäfte tillägnat Marcus Ehrenpreis på hans sjuttionfemårsdag*, 1944. Israels historia syftar här inte till staten utan till folket Israel.

[\[7\]](#) Ragnar Josephson "Historikern, diktaren och förkunnaren" i *Judisk tidskrift. Jubileumshäfte tillägnat Marcus Ehrenpreis på hans sjuttionfemårsdag*, 1944, s 21.

[\[8\]](#) Ragnar Josephson "Historikern, diktaren och förkunnaren" i *Judisk tidskrift. Jubileumshäfte tillägnat Marcus Ehrenpreis på hans sjuttionfemårsdag*, 1944, s 18.

[\[9\]](#) *Hagada shel Pesach* 1983 s 51.

[\[10\]](#) Ingvar Svanberg & Mattias Tydén *Sverige och Förintelsen. Debatt och dokumentation om Europas judar 1933-1945*, 1997, s 55-56.

[\[11\]](#) Marcus Ehrenpreis *Malakis rop till tiden. Tal om gammal och ny trældom* 1933 s 11.

[\[12\]](#) Marcus Ehrenpreis *Malakis rop till tiden. Tal om gammal och ny trældom* 1933 s 38.

[\[13\]](#) Också Förintelsen har delvis fått en sådan innebörd av "överlevnad trots allt".

"Trotzjudentum", kallade den amerikanske rabbinen Emil Fackenheim det när han på 1960-talet formulerade plikten att överleva som jude för att inte ge nazismen en postum

seger. Se exempelvis Emil L. Fackenheim *God's presence in history : Jewish affirmations and philosophical reflections*, 1997.

Heidegger och nazismen

Av Roddy Nilsson, fil.dr i historia

[Länk till presentation av Roddy Nilsson](#)

Få personer i förra århundradets intellektuella liv har i samma utsträckning varit föremål för skiftande omdömen som den tyske filosofen Martin Heidegger (1889-1976). Var han århundradets störste filosof, en obegriplig mystiker eller farlig charlatan? Frågan har naturligtvis djupt kommit att färgas av Heideggers anslutning till nazismen under 1930-talet. Det är idag knappast möjligt att läsa eller diskutera Heidegger utan att också denna fråga kommer upp. Kring detta har en särskild genre av heideggeriana vuxit fram under de senaste femton åren. Debatten startade på allvar med Victor Fariás bok *Heidegger et le nazisme* som först utgavs i Frankrike 1987.^[1] Därefter har en strid ström av böcker och artiklar producerats som ur olika synvinklar diskuterat vad som kommit att kallas "fallet Heidegger."^[2] Det stora intresse som detta rönt kan inte enbart förklaras med att det handlar om en berömd filosof. I vidare mening handlar det också om frågor kring den intellektuelles politiska och moraliska ansvar.

Det var länge en utbredd uppfattning att Heideggers engagemang för nazismen var en kortvarig affär som utspelades vid mitten av 1930-talet, ett beklagansvärt men tillfälligt avsteg som hade mycket litet att göra med den verkliga filosofen Heidegger. Under det senaste decenniet och har dock nya fakta och pusselbitar kommit i dagen, som sammantaget visar att Heideggers engagemang för nazismen var mycket djupare och långvarigare än vad man tidigare trott. Trots att Heidegger själv hävdade att han tog avstånd från nazismen redan vid mitten av 30-talet skrev han 1942 om den "historiska singulariteten i nationalsocialismen". Ännu 1943 talade han om tyskarna som västerlandets "räddande kraft."^[3]

Även om man bortser från problematiken kring Heideggers anslutning till nazismen har hans filosofi alltid varit omstridd. Hans filosofiska huvudverk *Sein und Zeit* (Varat och Tiden) utkom redan 1927.^[4] Samma år blev han professor i Freiburg. Verket kan sägas vara ett storstilat försök att tänka om hela den västerländska filosofin och har som sådant fått mycket stort inflytande. Heideggers tidiga filosofi beskrivs ofta som ett försök att bygga upp en fundamentalontologi, ett sätt att tänka där tillvarons mening framträder som olika existensformer eller vad Heidegger kallade existentialer.

Heideggers filosofi liknar ingen annans och framstår vid en ytlig betraktelse som raka motsatsen till den analytiska filosofins strävan efter klarhet och logik i språket. Själv menade han att det endast var genom att gräva sig ner till språkets rötter som man kunde närma sig frågorna om varats väsen, vilket resulterade i ett skrivsätt fyllt av etymologiska härledningarna och neologismer. För många har Heidegger framstått som sinnebilderna för en obegriplig filosof. Heidegger talar om strävandet efter en "varaförståelse av varandets vara" och att vi befinner oss i något han kallar "i-världen-varo". Vi är "kastade" ut i världen. Följaktligen karaktäriseras vår tillvaro av vad han kallar "kastadhet". Ett par skor besitter vad han kallar "skohet" etc. Till och med "intet" får en substantivform hos Heidegger och blir till "intighet". Ibland närmar sig Heideggers språk dock närmast poesins som när han talar om att vi ska "lyssna till varats röst" eller att "språket är varats hus". Inom den anglosaxiska filosofin med dess betoning på olika former av analytisk tänkande och empirism har man tagit tydligt avstånd från Heideggers tyska tänkande, vad man med en dubbeltydig term kallat "Black Forest Philosophy". Symptomatiskt är att Heidegger inte ens nämns i Bertrand Russells stora verk om västerlandets filosofi. Heideggers filosofi har heller aldrig fått något större inflytande i vårt land. Också här har den analytiska filosofen

varit stark. Gunnar Fredriksson har beskrivit Heideggers språkanvändning som en stridström med ständigt nya termer, som ofta lämnas helt odefinierade eller som definieras med andra, nya termer som är ännu dunklare.[\[5\]](#)

Som lärare och föreläsare gjorde sig Heidegger tidigt ett namn. Flera av 1900-talets ledande intellektuella gestalter studerade under mellankrigstiden för Heidegger: 60-talsvänsterns ikon Herbert Marcuse, Karl Löwith, Hannah Arendt - med vilken han också hade en omtalad kärleksaffär[\[6\]](#) - och Hans-Georg Gadamer är några av de mest kända. Hans filosofi kom sedan också på ett djupgående sätt att påverka den moderna franska existentialismen hos Sartre och Camus.

Strax efter det nazistiska maktövertagandet 1933 valdes Heidegger till rektor vid universitetet i Freiburg. Under sin kortvariga rektorstid engagerade sig Heidegger starkt för den nazistiska nyordningen både inom och utom universitetet och hans installationsföreläsning formades till en appell för universitetets uppslutning bakom regimen.[\[7\]](#) Ännu tydligare framgår Heideggers engagemang i de tal och appeller som tillkom i samband med den av nazisterna anordnade folkomröstningen om att utträda ur Nationernas Förbund 1933 där han uppmanade universitetets studenter och lärare att ge sitt förbehållslösa stöd åt denna politik.[\[8\]](#) Språkbruket i uttalandena från denna tid är en blandning av filosofiskt språkbruk och nazistisk kampretorik där nationens öde länkas till den store ledaren Adolf Hitler. Framtiden var oupplösligt förbunden med Hitler, menade Heidegger. Führern ensam var den tyska realiteten och dess lag, och det tyska folket måste frivilligt underkasta sig hans vilja. Endast genom att följa Hitler och nazisterna kunde den tyska nationen vinna tillbaka sanningen i sin existens.[\[9\]](#)

Det råder ingen tvekan om att Heidegger under 1930-talet såg nazismen som den kraft som skulle rädda Tyskland. För Heidegger var nazismen mycket mera än en politisk rörelse. Den hade en "inre sanning och storhet" [\[10\]](#) som låg djupare än andra ideologier. Det är tydligt att han liksom många andra inom den konservativt inriktade intelligentian i Tyskland drogs med av den våldsamma kraften i den nazistiska rörelsen. I det konglomerat av disparata idéer som utgjorde nazismens program fanns flera inslag som kunde appellera till den bild av kris och förfall som dominerade dessa kretsar. I framhållandet av nationen - *das Volk* - , antimodernismen och elitismen och i motståndet mot kommunismen, liberalismen och demokratin formades en för den tyska högern gemensam världsbild.[\[11\]](#)

Nationalsocialismen skulle, menade Heidegger, leda till en andlig pånyttfödelse för det tyska folket. Tyskland befann sig i en djup kris som endast nationalsocialismen kunde rädda landet ifrån. Krisen var inte bara politisk utan även något som rörde den tyska anden i djupet. I detta ögonblick var det filosofernas och övriga lärdaas plikt att följa Führern. Under tiden som rektor stödde Heidegger också aktivt den politik som gick ut på att avlägsna judar och andra för regimen misshagliga element från poster vid universiteten. Heidegger ville dock gå längre än så. I varje fall under en kort tid såg han sig som den som skulle bidra till att den nationalsocialistiska revolutionen fick en andlig dimension.

Den nazistiska regimen var emellertid inte särskilt intresserad av att låta sig ledas i mera andlig - *geistlich* - riktning och Heidegger avgick från posten som rektor redan efter tio månader. Därefter avlägsnade han sig från politiken och under den återstående tiden av den nazistiska eran var han enbart verksam som lärare. Hans filosofiska arbete vändes allt mera mot estetiken, bort från den omedelbara varaproblematik som tidigare stått i centrum. Han kvarstod dock som medlem i nazistpartiet fram till 1945. Hans samröre med nazisterna ledde till att han efter kriget fräntogs rätten att undervisa fram till 1951. Tiden efter avstängningen och fram till pensioneringen 1959 var en mycket produktiv period i Heideggers liv. Under de sista åren av sitt akademiska liv tillbringade han mer och mer tid i Todtnauberg, en plats i Schwarzwald, vars stämmningsmättade namn för många blivit synonymt med hans dunkla filosofi.

Frågan är då om det finns något samband mellan Heideggers filosofi och hans anslutning till nazismen. Finns det i Heideggers tänkande något som också kan förklara hans dragning

till nazismen? Den verkligt stora gåtan är kanske inte varför Heidegger över huvud taget blev nazist under 1930-talet. Kanske inte heller om det finns en affinitet mellan hans filosofi och nazismen.

Den fråga som för många framstår som den svåraste att besvara och mest komprometterande för Heidegger och hans försvarare är den om hans agerande efter kriget. Heideggers svar till dem som efter kriget sattes att granska vad som skett under den nazistiska perioden innehåller en rad lögn, eller i varje fall kraftiga tillrättalägganden.[\[12\]](#) Faktum är att han aldrig offentligt tog avstånd ifrån nazismen. Inte en enda gång förmådde han sig till tala om Hitlers brottslighet, om Auschwitz, Förintelsen eller nazisternas andra övergrepp. Vid de få tillfällen han berörde dessa ämnen gjorde han det inom en filosofisk diskurs som föranlett en rad tolkningar.[\[13\]](#) Inte ens i den berömda intervjun med två journalister från *Der Spiegel* 1966, publicerad först efter Heideggers död tio år senare, finns några tydliga svar.[\[14\]](#)

Det är framför allt tre passager hos Heidegger som föranlett häftig kritik.[\[15\]](#) Den första återfinns i ett brev 1948 till hans före detta elev Herbert Marcuse vilken i ett tidigare brev uppmanat Heidegger att förklara sitt agerande under kriget. Efter att ha presenterat ett antal föga klagande svar avslutar Heidegger sitt brev med att jämställa judarnas öden under den nazistiska regimen med fördrivandet av tyska befolkningsgrupper från östra Europa efter kriget.[\[16\]](#) Året därpå höll Heidegger ett antal föreläsningar där han vid två tillfällen indirekt berörde Förintelsen. I en utläggning om den moderna tekniken hävdade han att "jordbruket blivit en mekaniserad livsmedelsindustri, väsentligen samma sak som fabrikationen av lik i koncentrationslägrens gaskammare."[\[17\]](#) Orden uttrycker, som Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein understryker i sin lilla läsvärda bok *Heideggers väg*, en djup okänslighet och en nära nog total avsaknad av skuldmedvetenhet. Förintelsen blir till en episod i varats historia, till något förknippat med den moderna teknikens väsen, och därmed i sista hand något som kan frita både honom själv och nazisterna från historiskt ansvar.[\[18\]](#) Samma dag som detta uttalande gjordes höll Heidegger ytterligare en föreläsning där han bland annat talade om dem som dött i koncentrationslägren. Han jämförde här de "hundratusentals" som dött under nazisttiden med de "miljoner" som nu påstods svälta ihjäl i Kina. Några rader längre ned finns en dunkel mening som talar om innebörden av att dö en autentisk död, vilken kan tolkas som att Heidegger menar att offren för den nazistiska utrotningspolitiken inte dog en "riktig" död. För att dö en autentisk död måste man vara en del i en historisk gemenskap som binds samman av något i djupare mening ödesbestämt.[\[19\]](#)

Hur ska då Heideggers förhållande till nazismen och dess brott tolkas? Kan det vara så att nazisttiden och Förintelsen för Heidegger på något märkligt sätt framstod som en alltför trivial händelse i den stora varahistorien för att vara värd att nämna? Vad kunde Heidegger ha sagt annat än opportunistiska plattityder? Om människan saknar ord för att beskriva det oerhörda som hände under nazisttiden kanske tystnaden är den enda möjliga hållningen. Måhända är svaret på frågan varför Heidegger aldrig offentligt tog avstånd från nazismen mera trivialt än vad många har velat erkänna. Det är möjligt att Heidegger varken för sig själv eller andra kunde erkänna sitt misstag när han lät sig svepas med i entusiasmen för nazismen. Kanske han kände en skam för att han i sin fåfänga och naivitet trodde att han skulle kunna påverka den nazistiska ideologin i mera andlig riktning. Hans ovilja att ta avstånd från nazismen skulle i så fall mycket mera ha att göra med oförmågan att erkänna sitt personliga misslyckade än kvardröjande sympatier för nazismen.

Farías menar att tystnaden och den undanlidande strategin hos Heidegger snarast är ett bevis för att han livet igenom hyste nazistiska sympatier. Detta menar de flesta andra bedömare är att gå för långt. Däremot har flera forskare pekat på hur både hans agerande under kriget och hans uttalanden efteråt bara kan förstås i ljuset av hans filosofiska tänkande. En rad forskare har framhållit hur centrala begrepp i Heideggers filosofi hade en motsvarighet i eller i varje fall är förenligt med drag i det nazistiska tänkandet.[\[20\]](#) Birnbaum och Wallenstein är inte lika kategoriska, men finner även de beröringspunkter.[\[21\]](#) Andra har förnekat att det finns samband mellan Heideggers filosofi

och nazismen.[\[22\]](#)

Det finns dock ytterligare en dimension i sammanhanget som jag tror är viktig för att förstå Heideggers agerande. Den starka kritik som under de senaste åren riktats mot Heidegger för hans långa tystnad och förnekande har haft en märkligt ohistorisk slagsida. I själva verket var Heideggers strategi på många sätt symptomatisk för tillståndet i efterkrigstidens Västtyskland.[\[23\]](#) De otillräckliga förklaringarna, frånvaron av tydliga avståndstaganden och den allmänna tystnaden om vad som hänt under nazisttiden var i själva verket karaktäristiska för en stor del av den generation som Heidegger tillhörde. Även med detta i åtanke vilar skuldbördan hur som helst tungt på Heidegger, i synnerhet som en av hans egna grundtankar var att filosofin inte går att skilja från livet i övrigt.

© [Roddy Nilsson](#)

[\[1\]](#) Victor Farías, *Heidegger et le Nazisme*, Lagrasse: Verdier 1987. Engelsk översättning *Heidegger and Nazism*, Philadelphia 1989.

[\[2\]](#) Otto Pöggeler, *Martin Heidegger's Path of Thinking*, Atlantic Highlands 1987; Jaques Derrida, *Of Spirit: Heidegger and the Question*, Chicago 1990; Luc Ferry and Alan Renault, *Heidegger and Modernity*, Chicago 1990; Philippe Lacoue-Labarthe, *Heidegger, Art, and Politics*, Oxford 1990; Jean-Francois Lyotard, *Heidegger and the Jews*, Minneapolis 1990; Günter Neske and Emil Kettering (eds), *Martin Heidegger and National Socialism: Questions and Answers*, New York 1990; Richard Wolin, *The Politics of Being: The Political Thought of Martin Heidegger*, New York 1990; Richard Wolin (ed), *The Heidegger Controversy. A Critical Reader*, Cambridge, Mass och London 1991; Pierre Bourdieu, *The Political Ontology of Martin Heidegger*, Cambridge 1991; Tom Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, Berkeley och Los Angeles 1992; Tom Rockmore and Joseph Margolis (eds), *The Heidegger Case: On Philosophy and Politics*, Philadelphia 1992; John D Caputo, *Demythologizing Heidegger*, Bloomington 1993; Hans Sluga, *Heidegger's Crisis: Philosophy and Politics in Nazi Germany*, Cambridge, Mass och London 1995; Alan Milchman and Alan Rosenberg (eds), *Martin Heidegger and the Holocaust*, Atlantic Highlands 1996; Berel Lang, *Heidegger's Silence*, Cornell 1996; Julian Young, *Heidegger, Philosophy, Nazism*, Cambridge 1997. På svenska finns Hugo Ott, *Fallet Heidegger*, Göteborg 1991. Till en del tangeras problematiken också i George Steiner, *Martin Heidegger - en introduktion*, Göteborg 1997, Elzbieta Ettinger, *Hannah Arendt, Martin Heidegger*, Stockholm 1997 och Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein, *Heideggers väg*, Stockholm 1999.

[\[3\]](#) Richard Wolin, "Introduction, 'Over the Line', Reflections on Heidegger and National Socialism", i Wolin (ed), s 14.

[\[4\]](#) Svensk översättning *Varat och tiden*, del 1 och 2, Lund 1981.

[\[5\]](#) Gunnar Fredriksson, *20 Filosofer*, Stockholm 1994, s 239ff.

[\[6\]](#) Se Ettinger.

[\[7\]](#) Heideggers installationstal finns i svensk översättning med titeln "Det tyska universitetets självhävdande", i Birnbaum och Wallenstein, s 77-87.

[\[8\]](#) Dessa återges i engelsk översättning i Wolin (ed), s 46-52.

[\[9\]](#) Wolin (ed), s 47.

[\[10\]](#) Wolin, "Introduction...", i Wolin (ed), s 2.

[\[11\]](#) För en diskussion kring denna problematik se t ex Sluga.

[\[12\]](#) Se Ott, s 253ff.

[\[13\]](#) Se Milchman och Rosenberg (eds).

[\[14\]](#) Intervjun finns i engelsk översättning under titeln "Only a God can save us" i Wolin (ed), s 91-116.

[\[15\]](#) Heideggers arkiv i Marburg är inte tillgängligt för forskningen varför många frågor kring honom ännu är obesvarade.

[\[16\]](#) Marcuses och Heidegger brev återfinns i engelsk översättning i Wolin (ed), s 160-164.

[\[17\]](#) Birnbaum och Wallenstein, s 76.

[\[18\]](#) Birnbaum och Wallenstein, s 76.

[\[19\]](#) George Leaman, "Strategies of Deception", i Milchman och Rosenberg (eds), s 61f.

[20] Se t ex Wolin, Rockmore, Lang samt Leaman, "Strategies..."; Wilhelm S Wurtzer, "Heidegger's Silent Inhumanity: 'To think the Nobility of Being...'" ; Tom Rockmore, "Heidegger and Holocaust Revisionism", i Milchman och Rosenberg (eds).

[21] Birnbaum och Wallenstein, s 64ff.

[22] Se t ex Derrida, Lacoue-Labarthe samt Young.

[23] Se t ex Leaman, "Strategies..."; Rainer Alisch, "Heidegger's 'Silence' about the Holocaust: An Attempt at a Reconstruction", i Milchman och Rosenberg (eds) samt Sluga.

Helena Nyblom - konvertiten och sagoberätterskan

Av Elisabeth Stenborg, universitetslektor i litteraturvetenskap

[Länk till presentation av Elisabeth Stenborg](#)

Helene Roed föddes den 7 december 1843 i Köpenhamn. Hennes far var målare, en känd sådan, Jörgen Roed, professor vid Konstakademien i Köpenhamn. Modern Emelie var dotter till en operasångare och hade italienskt påbrå. Modern hyste en stor förkärlek för antikens konst och litteratur, särskilt den grekiska antiken. De grekiska tragedierna var för henne en naturlig referensram. "Tror du att Antigone tänkte så?" kunde hon t.ex. fråga som en naturlig sak, och det hände att hon smet undan från tråkiga gäster och lade sig på sin säng och läste dramer av Sofokles. Hon var samtidigt en hårt disciplinerad människa och genomförde t.ex. oklanderligt alla hushållsplikter trots att hon varken var road av hushåll eller hade särskild fallenhet för det. Det mönster som hon lämnade åt sin dotter var en djup kristen fromhet fast utan konventionella inslag, en mycket sträng uppfattning om rätt och orätt, ett drag av hårdhet för att inte säga kyla, ett stoiskt mod att uthärda smärta utan att klaga. Dotterns temperament var dock inte så lätt att disciplinera.

Fadern betydde mycket för sin dotter på det estetiska planet. Han satte plikt känslan främst, moraliskt sett, men när det gällde målning så värderade han inlevelse högre än romantisk fantasi. Hans ideal var det klassiska. Han hade studerat fem år i Italien och hade djupa intryck därifrån. Samtidigt var han naturälskare. Han hade säker och sober smak när det gällde heminredning, och det Roelska hemmet skilde sig från den tidens överlastade heminteriörer. Naturlighet i alla sammanhang var hans ledstjärna. Helena Nyblom kunde senare beskriva barndomshemmet så, att det hade en grekisk prägel: fadern representerade Aten och modern Sparta.

Barnen uppfostrades på sätt och vis strängt när det gällde moraliska principer men hade samtidigt en ovanlig frihet och fick redan från 7-årsålderna företa strövtåg i omgivningarna på egen hand. Hyfs och stil var självklara krav men föräldrarna var fria från borgerlig konvens. Grundtvigianismen var förhärskande i Danmark på den här tiden. Helena Nyblom tyckte från början illa om "det gemytligt familjära sätt, varpå de behandlade de högsta ting" och stöttes bort av "den omotiverade glädje de visade vid alla tillfällen". Det gjorde ett småborgerligt intryck på henne.

Familjens umgänge var stort och omfattade både högborgerliga, vetenskapliga och konstnärliga kretsar. Enkla tillställningar i fråga om mat och dryck men påkostade när det gällde underhållning: tablåer, dans och musikunderhållning. Den mycket unga flickan Helena "avskydde gossar, som jag snarare betraktade som ett slags vilda djur än som människor", vilket dock inte hindrade att hon hade pojkar som lekkamrater och gärna slogs med dem.

Som tonårig och vacker flicka hade hon roligt på balerna men blev kolossalt förnärad om någon friade till henne. Hon såg det som ett försök att inskränka hennes gyllene frihet. I sina memoarer *Mina Levnadsminnen* skildrar hon den tidens sällskapsliv med en målars skarpa blick, även om hon inte själv målade. Det var i stället musiken som blev hennes konststart. Hon började tidigt spela piano: Bach, Beethoven, Chopin. Hon tog också danslektioner för en balettmästare och privatlektioner i tyska och franska. Vanlig skola gick hon i bara ett par år, sedan blev det privatläsning, vilket ju var det normala för familjeflickor på den tiden. Litteratur fanns det gott om i hemmet och Shakespeare blev en stor upplevelse i 15-årsåldern (särskilt *Köpmannen i Venedig*) och litet senare Homeros, Goethe, Cervantes och den danske författaren Ingemann, som skrev historiska romaner.

Fadern gillade dock inte romanläsning men förbjöd ändå inte sin dotter att läsa, men hon skulle få en riksdaler för varje roman som hon lät bli att läsa!

Somrarna tillbringades på landet, oftast hos morbrodern August Kruse på Samsö. Han lärde henne att leva med växter och djur och med hela naturen och hans gestalt skymtar ofta i hennes berättelser.

Helena Roed växte alltså upp i en mycket kultiverad miljö, i kontakt med målare, skulptörer och musiker. Man gick ofta på konserter och teatrar och diskuterade vad man sett och hört. Åren 1861–62 företog hon sin första utlandsresa. Hon reste tillsammans med fadern genom Holland och Belgien över London och Paris till Rom, som var ett självklart mål. Resan avslutades i Florens, där det fanns en skandinavisk koloni av konstnärer, författare och musiker. Där dök också en ung svensk vetenskapsman upp, Carl Rupert Nyblom, docent i estetik i Uppsala. Han hade fått ett stipendium för att studera antikens konst men han var också mycket musikalisk, sjöng bra och komponerade också någon gång ibland. Så reste far och dotter hem. Inga ord hade sagts om förälskelse, inga brev skrevs, men i maj 1863 kom docenten Nyblom till Köpenhamn och friade. Föräldrarna gav sitt tillstånd och bröllopet ägde rum i september 1864.

Med ångbåt kom de nygifta till Uppsala i slutet av september 1864 och bosatte sig på Östra Ågatan 65, högst upp i en våning med frontespis. Huset kom snart att kallas Vershuset, eftersom paret Nybloms våning blev en samlingspunkt för många poeter. Pappa, professor Roed, hade ombesörjt inredningen i våningen. Inga murriga tapeter eller atenienser där inte utan väggar strukna i turkos färg och behängda med samtida konstnärers verk. Helena Nyblom förälskade sig i utsikten över slätten och de lummiga omgivningarna mellan Fyris och slottet. På slottet fann hon f.ö. sina närmaste vänner i Uppsala. Landshövding vid den här tiden var Adolf Hamilton, gift med Agnes Geijer, dotter till Erik Gustaf Geijer. Deras barn Anna och Hugo skulle komma att betyda mycket för Helena Nyblom. Agnes Hamilton blev en moderlig vän och ett stöd under många år. På slottet idkades ett flitigt och mycket kulturellt sällskapsliv med mycket musik Agnes Hamilton och Carl Rupert Nyblom sjöng gärna tillsammans, och Helena skriver i sina *Levnadsminnen* att: "båda rösterna voro sällsynt sympatiska. De påminde om altvioliner, fylliga, mjuka och skönt klingande." Slottet och sällskapslivet där blev en oas för Helena Nyblom, som annars fann Uppsala - i jämförelse med Köpenhamn - småborgerligt, grått och konventionellt. Sällskapslivet var "gräsligt, gräsligt, övermåttan gräsligt" med sin uppdelning i herr- och damsida, sitt kallprat och sina stränga formella regler. "De olika professorsfruarna /.../ skulle ha lidit en blodig orätt, om de inte hade fått sitt te i samma ordning som deras män hade blivit utnämnda till professorer." Herrarna satt för sig, spelade kort och drack kopiösa mängder punsch, och Helena Nyblom hade svårt att lära sig konsten: "att ha ledsamt med värdighet och göra det ledsamt för alla andra". Ganska snart hade hon fått nog och drog sig undan det akademiska sällskapslivet med risk, som hon själv insåg, för att bli betraktad som högfärdig. "Men saken var blott den att jag alltid har tyckt och fortfarande tycker, att en fest skall vara ett nöje ... och inte det mest nedslående och ansträngande av allt."

I sitt eget hem utövade hon ett värdinneskap av helt annan sort. Barnen fick vara med i stor utsträckning, när det kom gäster. De var många och livliga men föräldrarna var vana vid att alltid ha dem omkring sig. Pappa Carl Rupert kunde t.o.m. ha den minste i knät, medan han skrev på en föreläsning. Ett vittnesbörd kommer från Olof Rabenius som skriver att fru Helena "framstod som en vildfågel, som en exotisk blomma i den blekt idylliska Uppsalamiljön. Lika temperamentsfull som uppriktig sade hon sina medmänniskor beska sanningar rent ut och avfytrade sitt hjärtas meningar - och de voro gemenligen både originella och paradoxala - som pistolskott i deras ansikten." Marika Stiernstedt skriver åtskilliga år senare i *Mitt och de Mina* att stadens enda utpost i Stockholm fanns hos Nybloms, som ansågs "angenäma men något egendomliga". Där serverades t.ex. inte kaffe och kakor utan vin och druvor. Dottern Ellen har bevarat en minnesbild av sin mor vid tiden för jubelfesten 1877: "Jag minns hur hon stod i tamburen, då hon skulle gå; mycket rak och smärt, vacker som en antik staty, stolt, litet överlägsen och förnämt oåtkomlig. En dominerande företeelse med en stor förmåga att fångsla och behärska, och som samtidigt

liksom höll sitt innersta jag på avstånd från alla." Där finns uppenbarligen en motsägelse i hennes karaktär och beteende: å ena sidan kunde hon vara generös, väcka beundran och vänskap, å andra sidan bröt hon av mot det vanliga, det riktiga och godtagbara och kunde å det gruvligaste chockera den borgerliga samtiden. Hon tycks inte ha varit så värst flexibel utan tidigt utformat sin egen livsstil och förblivit den trogen. Det förefaller inte som om hon någonsin känt sig nedtryckt av att vara kvinna i en mansdominerad miljö. Makarna Nyblom betraktade varandra självfallet som jämlikar och var också konstruktiva kritiker åt varandra när det gällde det litterära. Men det var hon och inte han som var centrum i umgängeskretsen. Carl Rupert Nyblom kunde känna sig ensam och bortglömd, när hans hustru var bortrest och han då inte fann sig vara så eftersökt i sällskapslivet. Ellen Lundberg-Nyblom skriver om sin mor: "Min mor var vacker, ung, rikt begåvad, sprudlande av livslust och kvickhet, full av oemotståndlig charm. Hon var van att delta i männens debatter, och det föll sig helt naturligt att de lyssnade till henne."

Uppsala vid den här tiden utvecklade framför allt ett intensivt musikliv. Gluntsång och serenader florerade. Carl Rupert Nyblom hade varit med och grundat OD. Helena själv spelade dagligen Bachs fugor och preludier och hela familjen sjöng. Men också mycket högläsning förekom i den nyblomska familjen. Shakespeare var en husgud - Carl Rupert Nyblom hade översatt hans sonetter - och andra författare som lästes var exempelvis Holberg, Thackeray, Mark Twain - också översatt av Nyblom - Björnson och Runeberg. Studentspexen var också omtyckta.

Några ord måste också sägas om Namnlösa Sällskapet (NS), som också kunde uttydas Nio Signaturer. Medlemmarna eftersträvade en sorts idealiserad realism, inspirerad av naturen och dess skönhet men utan deklamatoriskt raffineman. Man hyllade en odogmatisk kristendom, färgad av platonism och trodde på det goda och meningsfulla i tillvaron. Paret Nyblom blev medlemmar i denna krets, som ofta samlades i det nyblomska hemmet. Enligt hennes *Levnadsminnen* var sammankomsterna oftast mycket muntra med en del barnsliga upptåg som kalkåkning på vintern. Poesiuppläsningar ingick i dagordningen. Helena Nyblom hade själv börjat skriva lyrik redan 1866 och skriver drastiskt till sin mor att hon ibland kan gripas av en "sannskyldig diarré att ge vers ifrån mig". Andra som hörde till Namnlösa Sällskapet var Pontus Wikner, Carl Snoilsky och Carl David af Wirsén. Roligast hade Helena Nyblom med Pelle Ödman. "Han var ett slående bevis på, att fromhet trives allra bäst i sällskap med ett glatt och älskvärt sinne", skriver hon. "Glad" och "allvarsam" i förening är egenskaper som hon värdesätter högt. Ödman rekommenderade henne också att läsa Robertson's predikningar. Robertson var en anglikansk teolog, mycket läst vid denna tid. Helena skriver om honom att han under många år var hennes tröst och hjälp. "Det var äntligen en gång ord och inga visor, tankarna uttryckta på ett personligt, kraftigt sätt, och därtill med praktisk läggning. Robertson var den förste som lät mig se hela skönheten och makten i den kristna religionen."

På nyåret 1867 blev Carl Rupert Nyblom 35 år gammal utnämnd till professor i estetik, litteratur- och konsthistoria, men utnämningen hade föregåtts av år med hårt arbete för specimering och för att klara ekonomin. Nyblom drogs med stora studieskulder och hade hela livet en usel ekonomi, som tvang honom att också skriva för brödfödan. Självklart hindrades hans forskning av detta. Som lärare var han emellertid ytterst uppskattad med en livfull talekonst. Helena Nyblom kände sig aldrig hemma i den akademiska världen. Det var bland konstnärer, musiker och författare som hon trivdes, och det nyblomska hemmet förblev en uppskattad samlingsplats för kultureliten. Oscar II:s söner tillbringade några terminer i Uppsala och lärde känna svenskt familjeliv hemma hos Nybloms. De följde professor Nybloms föreläsningar. Särskilt prins Eugen blev som barn i huset. Uppsala i slutet av seklet var en plats för många festligheter: promotionsfester, järnvägsinvigning, universitetets fyrahundraårsjubileum, invigningen av det nya universitetshuset, skandinaviska studentmöten och allehanda kongresser.

Den första tidens förälskelse och lycka vek för ekonomiska bekymmer. Helena Nyblom kände sig försummad, eftersom hennes man ständigt måste arbeta och inte hade mycket tid över för henne. Hon hade också, som framgått ovan, svårt för att finna sig till rätta i

Uppsalaklimatet, både det fysiska med långa, kalla vintrar och det psykiska med stelhet och konvenans. Hon längtade söderut. Bägge makarna hade ett häftigt temperament och det kunde resultera i häftiga meningsutbyten, exempelvis om estetiska frågor. Hon beskriver ett sådant gräl i sina *Levnadsminnen*: "Jag grälade vilt med min man, när han ville övertyga mig om det djupt poetiska i Malmströms diktning, och han avfärdade mig med att säga att jag 'inte begrep det, eftersom jag inte kände de latinska poeterna'. Efter en häftig ordstrid om detta tema vandrade jag en dag ut på Uppsala gårde och satte mig på en av dikeskanterna i känslan av att vara mycket ensam och oförstådd."

När makarna är skilda åt, skriver de dagligen brev till varandra. Hennes brev är dock tyvärr inte bevarade. Hans brev är oftast glödande kärleksbrev, och han ber henne ibland förlåta honom och inte stöta bort honom om han skulle "bli arg igen". Bägge tycks börja vantrivas i Uppsala och Carl Rupert Nyblom funderar på att söka en professur i Göteborg, eftersom det kulturella klimatet kanske skulle vara öppnare där. Helena Nyblom hade också lätt att känna sig övergiven, när hennes man var ute på fester i Uppsala, med exempelvis OD. Särskilt upprördes hon över att herrarna satt långt in på nätterna och drack punsch på Flustret. I sina memoarer skriver hon om detta: "Herrarna hade alltid haft mycket roligt, oändligt mycket att tala och diskutera och disputera om. Jag hade inte alls roligt, och jag hatade Flustret." Där finns alltså en viss bitterhet latent, inte minst över att mannen reste på en nöjestrupp just när hon skulle föda det femte barnet.

Barnen, ja. Hon födde fem barn på sex år och sedan föddes ytterligare två, den siste 1874. Det äldsta barnet, en son, dog endast ett halvt år gammal på själva juldagen. Sorgen var överväldigande men de båda makarna stöttade varandra och fann också tröst i religionen. Agnes Hamilton och hela familjen på slottet var också ett stöd. Båda föräldrarna deltog livligt i barnens skötsel och utveckling, och förhållandet mellan föräldrar och barn tycks ha varit harmoniskt och trevligt. De ekonomiska bekymren förstärktes emellertid med den växande familjen och båda föräldrarna måste ägna sig åt brödskrivande. Helena Nyblom hoppades, skriver hon, att hennes gossar (det föddes bara en flicka) skulle ägna sig åt något praktiskt hantverksyrke och förtjäna pengar på det och få en bekymmersfri tillvaro. Så blev det dock inte. Alla barnen kom att ägna sig åt konstnärliga yrken med ty åtföljande trasslig ekonomi.

I den jäsande kvinnoaksdebatten, inte minst efter *Et dukkehjem* 1879 intog Helena Nyblom en egen ståndpunkt. Hon vägrade att se hemmet som ett fängelse och husmoderns uppgift som ett slaveri. Tvärtom var hon road av hushållsarbete och anser det vara "ett välsignat embete" att skapa ett hem och lätta och försköna tillvaron för andra. Hon skriver att hon inte skulle vilja vara skald till professionen och sitta och vänta på inspiration. Diktningen måste komma direkt ur livserfarenheten, och "många diktare skulle utan tvifvel behålla kraften och skapelseförmågan mycket längre, om de vore tvungna att först bädda sin säng och köpa sin frukost och för resten besvara sig ett par timmar af dagen med att tjäna sina medmänniskor." För den gifta kvinna måste familjen alltid komma i främsta rummet hävdar hon i en senare uppsats, "Kvinnans kallelse", publicerad i *Idun* 1896. Om något annat, konstnärskap eller studier, kommer i främsta rummet, så bör hon låta bli att gifta sig. "Gifta sig bör man å andra sidan göra blott när man icke kan låta bli, dvs när kärleken tvingar en därtill. Alla andra motiv för äktenskap äro /...../ fördömliga och ett stort bedrägeri." Så långt stämmer hennes åsikter med radikalernas på åttitalet, men sedan hävdar hon att för de kvinnor som väl har gift sig gäller det att "förbli goda hustrur och uppoffrande mödrar, till och med om de skulle upptäcka - hvilket säkert de flesta göra - att äktenskapet icke realiserar kärlekens idé. Då får man inte sträcka vapen och taga till flykten."

Hon var alltså en plikttrogen och flitig husmor med ett stort och tungrott hushåll. Vattenledning fanns inte i huset utan allt vatten måste hämtas från Slottskällan på andra sidan Fyris av de två tjänsteflickorna. Hon sydde själv alla barnens kläder på en handdriven symaskin. Broderi och pianospelning var hennes hobby. Vården av sjuka låg henne också varmt om hjärtat. De sex barnen var ofta sjuka, inte minst den enda dottern Ellen, som hade svaga lungor. Vid ett tillfälle, senhösten 1880, låg alla sex barnen i mässling. Helena

Nyblom stängde in sig i karantän i flera veckor med barnen, och förutom sjukvård så ägnade man sig då åt musik, lek och sagor. En kväll lekte barnen Stockholms blodbad med pappersdockor. Tioåringen deklamerade: "Sveriges ärkebiskop! Vi halshugga dig med vördnad och tacksamhet!" Professorn var inte hemma under denna mässlingsperiod och det tyckte hans hustru bara var bra, "eftersom herrar inte alls passa vid ett sjukläger - utom naturligtvis doktorer och övade sjukskötare".

1878 flyttade familjen från Östra Ågatan till Geijersgården. Den blivande överbibliotekarien Claes Annerstedt och ett par studenter kom då också att ingå i hushållet. Det som glädde Helena Nyblom mest i samband med flytten var att man nu fick en stor trädgård. Hon älskade blommor och denna trädgård blev för henne ett slags paradys. De sex åren i Geijersgården var de år som hon helst mindes från sin tid i Uppsala.

Hur är det då med författarskapet? Hon hade redan länge diktat "visor" som hon kallade dem men också skrivit noveller. De publicerades först i *Ny Illustrerad Tidskrift* men kom sedan ut i fyra band: *Noveller af H 1875 - 81*. De här novellerna satta hon inte själv särskilt högt. De var mest tillkomna för att det behövdes pengar till hushållet. Hon skrev dem på danska och hennes man översatte dem till svenska. Mestadels är det rätt schablonartade historier. Peripetien är ofta en häftig febersjukdom, t.ex. lunginflammation, och den leder antingen till förlovning eller till döden! Flickan i huvudrollen är ofta enda dotter till en änklings, som antingen är blid och kärleksfull eller hårdhärtat och trist, men flickan är hur som helst lika undergiven och lydig.

"Visorna" fäste Helena Nyblom själv större vikt vid. Hon var musikalisk och rim och rytm föll sig lekande lätt för henne, lättare än prosa. Många av hennes dikter är också tonsatta, av Emil Sjögren, Peterson-Berger m.fl.. Mognadsprocessen för dikterna var dock ofta lång. Den första diktsamlingen, skriven på danska, kom ut 1881 men uppmärksammades just inte alls i Danmark. Hon blev mycket ledsen över det och var över huvud taget mycket känslig för kritik. I Sverige prisade kritikerna dikterna, t.ex. Snoilsky. De flesta dikterna speglar upplevelser av årstiderna men där finns också spirituella tillfällighetsdikter och romantiska ballader. Hon visar sig ha en säker formkänsla, starka känslor och bestämda åsikter.

Helena Nyblom tycks av allt att döma ibland ha klagat över sömnlöshet, klenhet och depression och börjat grubbla över Guds allmakt. Agnes Hamilton svarar i brev att "Du är blott tviflande i teori, i praktik är du hans älskande barn, som söker vara lydig honom i ditt kall, fast din artistnatur längtar, trängtar och knotar litet smått ibland. /---/ Låt ej längtan växa alltför stor, älskade Helena! Den får ej bli så stor, att den skymmer hvad du hari verkligheten!" Längtan gällde främst Italien som skönhetsens hemort på jorden. Hösten 1877 fick Carl Rupert Nyblom ett stipendium för en Italienresa och Helena Nyblom i samma veva ett kontrakt för resebrev till *Ny Illustrerad Tidning*. Agnes Hamilton erbjöd sig generöst att ta hand om alla sex barnen, plus barnjungfru, på slottet, och så avreste paret Nyblom vid höstterminens början 1877 till Italien, strax efter universitetets jubelfest. Italienresan finns beskriven i tryckta resebrev och bekräftar Helena Nybloms kärlek till Italien och allt italienskt med undantag för Michelangelo. Hon fann hans figurer "onaturliga" med för långa halsar och "uppsvällda muskler". Samma antipati för det svulstiga fann hon hos Wagner och på det litterära området hos Ibsen. Stefansdomen i Wien fann hon "lika mörk, förvirrad och oskön som allt gotiskt maschverk, hvilket jag alltsammans önskar åt fanders".

"Året 82 har för mig varit det svåraste år jag har lefvat, emedan jag vaknat. Jag har gått och drömt så mycket gott och stort om människor, och eftersom jag, liksom du gudskelov! hatar och föraktar förtal, så har jag aldrig rätt vetat, hur jag själv tilltygas. Mina mycket goda vänner ha underrättat mig därom", skriver hon i ett upprört brev till vännen Anna Hamilton-Geete. Tydligt är att Helena Nyblom utsatts för skvaller, förtal och kritik för diverse ting: att säga sina meningar alltför tydligt, vilket inte passar sig för en dam, att umgås fritt i diskussioner med män, att överge man och barn och resa in till Stockholm på konsert eller teater m.m. Det blev en chock för henne att plötsligt förstå, att man kunde vara vänlig mot henne men sedan förtala henne bakom ryggen. Samtidigt inträffade en

brytning med hennes gode vän Hugo Hamilton, son till landshövdingeparet på slottet. Han och Helena Nyblom hade alltid trivts bra ihop och haft mycket intellektuellt utbyte av varandra, inte minst i satiriskt kritiska kommentarer till Carl David af Wirséns dikter. Hugo Hamilton hade också ibland djupa depressioner, som Helena Nyblom hjälpte honom ut ur. Å andra sidan respekterade och vördade Hugo Hamilton den äldre vännen Helena, något som hon uppskattade så mycket mer just då, när hon hade det som svårast i sitt äktenskap med sin mans "otyglade, kokende, vilde natur" som hon skrev i brev till Anna Hamilton-Geete, Hugos syster. Helena Nyblom och Hugo Hamilton kom att betyda alltmer för varandra, men uppenbarligen var Carl Rupert Nyblom aldrig svartsjuk. Tvärtom, han uppskattade också Hugo Hamilton. Denne förlovade sig 1880 och Helena Nyblom och fästmän blev genast goda vänner. Ingenting skulle förändras i hennes och Hugos relation. Helena saknade dock hans täta besök. Men på en tågresa från Stockholm till Uppsala råkade de i häftigt gräl. Fler gräl följde och fastän de formellt försonades och Helena Nyblom bett hela familjen Hamilton om förlåtelse för sina utfall mot Hugo, så var den forna förtroligheten borta. Många år senare i samband med sin konversion 1895 skriver hon ett öppenhjärtigt brev till Hugo Hamilton och tar på sig hela skulden för brytningen mellan dem. "Jag kan kanske tycka att du var ganska hård mot mig, men vad skulle du ta dig till med en människa som uppförde sig så fånigt och tarvligt och orätt som jag då gjorde?! Den omständigheten att jag brydde mig mer om dig än jag hade rätt till, lägger ju ännu mer sten på min syndabörda. Jag ångrar av hela mitt hjärta all sorg jag genom detta mitt själviska uppförande har gjort dig och de dina." Hugo Hamilton svarade att han ingenting hade att förlåta och att han var tacksam att hon lyft bort de bittra minnen som hängt över honom de senaste femton åren.

Helena Nyblom var i stort sett i opposition mot det radikala 1880-talet. Hon delar inte framstegsoptimismen. Mänskligheten blir inte bättre, tvärtom. Hon avskyr litteraturens brist på fantasi och avskyr "skomakarrealismen" och tendensdiktningen. Ibsen och Anne Charlotte Edgren-Leffler var särskilt föremål för hennes kritiska utfall. Helena Nyblom och Ellen Key blev bekanta vintern 1882 och snart nära vänner. Ellen Key bodde i Stockholm, och Helena Nyblom reste ibland dit, dock inte så ofta. Tågresan tog tre och en halv timme, och familjen Nyblom hade ont om pengar. Däremot växlade de många och långa brev med varandra. Ellen Key hade recenserat Helena Nybloms *Digte* mycket berömmande och ansett att frihetsbehovet framstod som det väsentligaste i dessa dikter. Helena Nyblom kände sig förstörd och kompenserad för den oförstående danska kritiken som betecknat hennes dikter som "fruntimmershantverk". Dock har de båda vännerna förstås olika uppfattning om det svenska 80-talet. "Det är synd om alla människor" skriver Helena Nyblom i ett brev, 20 år före Strindberg i *Ett drömspel*. Strindberg nämner Helena Nyblom sällan i breven. Hon uppskattar honom för hans språk och anser att hans kvinnofientlighet bottnar i manshatet hos feminister som Alfhild Agrell och fru Edgren. Däremot tycker hon inte om hans författarskap från början av 1890-talet. "Läs inte sådana ruttne böcker som Strindberg nu skrifer (...) i ilska och hämndlystnad och brist på verklig öfversikt" skriver hon till prins Eugen i september 1893. Breven till Ellen Key vimlar av hårda omdömen om den unga 80-talslitteraturen och dess brist på bildning och liv. Om Ernst Ahlgren skriver hon bl.a. 1888 att det enda hon kan känna för henne är medlidande: "Hon säger om sig själv att hon har kallt temperament, ja, det känner man vid Gud i allt hvad hon har skrifvit! Hennes böcker göra också intrycket på mig af blott ett hederligt, omsorgsfullt arbete - intet mer... Och så tycker jag inte alls om att hon säger att hon efter ett par år är färdig med människor. Det riktigt upprör mig när en författare säger så, som om deras medmänniskor endast var material för deras studier. Jag tycker tvärtom, att man aldrig blir färdig med en levande människa." Av lyriker nämner hon egentligen bara Snoilsky, vars dikter är vackra men kalla som porslinsmåleri. Wirsén är en "blandning av hovpredikant och halvkvinna" och hon kan aldrig tro på hans gudsnådelighet. Avskyn för Ibsen motiverar hon med hans "onaturlighet"; hans personer är idel abstraktioner, "samhällets laster klädda ömsom i kjolar och i byxor", deras passioner är konstruerade. "Saadant ruttet Skit som Vildanden får nog sin Straf på Dommedag." Man vet inte vad Ibsen vill ha sagt och var han står, men framför allt kritiserar hon hans brist på medkänsla med sina gestalter - allt detta till skillnad från den ryske författaren Turgenjev, som hon beundrade högt.

Helena Nyblom tog lektioner i spanska under början av 1880-talet. Franska och italienska kunde hon förut. Hon skrev ett drama och några noveller, som kom ut 1888 under titeln *Kvinnoöden*. Det rör sig bara om tre noveller med inte alls så schablonartade karaktärer som i de första novellerna. En av novellerna heter "En äktenskapshistoria" och skildrar en kvinnas utveckling. Hon har behov av kärlek och av att få ge allt för den älskade mannen, som dock är upptagen av allt möjligt annat. Hon satsar helhjärtat, han satsar aldrig helt. Hon kräver kärlek men får den inte och stelnar, förstummas och utstrålar till sist bara kyla. Ett annat stående tema i Helena Nybloms författarskap är konflikten mellan konstnärskap och hänsyn till andra människor. 1886 utkom också en ny diktsamling, *Nye Digte*. Naturintrycken dominerar fortfarande, årstidsstämningarna och framför allt våren. Man frapperas av hennes måleriska blick, liknande det impressionistiska måleriet. Tendensdiktning avskydde hon. I en av dikterna, "Till en pessimistisk diktare" förmanar hon den naturalistiske författaren att åtminstone visa tillbörlig smärta och sorg över de bedrövliga sakernas tillstånd som han skildrar! Åtskilliga dikter handlar om kärlek, några med en ny desperat glöd, en kärlek som inte känner plikt, klokhet eller stil. Det tycks som om Helena Nyblom vid mitten av 80-talet upplevt en ny, stormande kärlek. Vem mannen var vet man inte, troligtvis en musiker eller konstnär på mer eller mindre tillfälligt besök och betydligt yngre än hon. Hon avslöjar inte hans namn ens för Ellen Key. Det blev av allt att döma en ganska kortvarig historia som utmynnade i en djup depression 1887. Läkarna konstaterar svår överansträngning och ordinerar vila från intellektuella ansträngningar, oro, bekymmer och alla sorts sinnesrörelser. Inte ens naturen, som förr alltid varit en läkande kraft för henne, säger henne längre något. Den 15 oktober 1887 skriver hon i ett brev: "Hvad ere alle mine stackars Viser emot hvad jeg har känt og levet! Jeg har allt tittat djupt in i Paradiset, men Dörren har slagits till, og der staaer en Engel med ett bart huggande Sværd og hindrer mig for evigt at komme in. Men jeg tror at Noget har brændt ud af meg, jag känner att jag icke fortjener den Lykke jeg vet kan finnes, og jeg ønsker blot at blive god - mot Alle!"

Åttiotalet var den mest krisfyllda perioden i Helena Nybloms liv. I mitten av 1889 begav hon sig ut på en utlandsresa. Den sjukliga och klena dottern Ellen, nu 20 år gammal, befann sig i Paris och gick på målarskola tillsammans med prins Eugen och Gunnar G:son Wennerberg. Att Gunnar G:son Wennerberg fått slippa lös från juridikstudierna i Uppsala var delvis makarna Nybloms förtjänst som övertalat hans fader. Under 14 dagar i Paris går hon på museer, i kyrkor, där hon tilltalas av stillheten, blommorna och musiken mer än av "turerna" vid altaret, som hon kallar det, men hon tycker inte särskilt mycket om Paris. "Det äcklar mig att se all denna lyx." Hon besöker Zorn och Marika Stiernstedt som befann sig i en klosterskola. Framför allt oroar hon sig för Ellens hälsa men också för Gunnars. Den största ljuspunkten är prins Eugen som hon finner "rysligt snäll". Hon beskriver honom också som "allvarsam, glad och barnslig", vilket var ett högt beröm hos Helena Nyblom. I början av april reser mor och dotter till Cannes på en månad och ägnar sig åt utflykter och naturupplevelser. I maj fortsätter de resan söderut. Målet är Capri, men vädret är uselt och Helena anfäktas av hemlängtan. "Sverige är et härligt land. Bara det inte var så lång vinter och så mycket punsch, det är de två huvudanmärkningarna jag har mot detta land, där jag dock helst vill vara och dit jag redan längtar tillbaka." Under anhalten i Rom förstärks hennes antipati mot Michelangelo, och hon finner Sixtinska kapellet "fult, gräsligt i färg! Blågredelint, tungt och otäckt affekterat i alla muskelvidringar - utom Adams och Evas skapelse." Rafaels "små petiga madonnor" finner inte heller nåd. På Capri tas de emot av doktor Munthe. Brevet hem är fulla av målade beskrivningar av folkfester och naturintryck. Hon entusiasmeras av människor som hon möter: gamla fiskare, vackra flickor eller någon ståtlig kapten. Pompeji besöks innan de styr kosan norrut igen via Rom, Assisi, Florens, Bologna och Venedig, en av resans höjdpunkter. För att slippa åka genom det "obehagliga" Tyskland sker återfärden över Paris. En stor konstutställning pågick där, och Zorn "lyser som en skimrande Diamant", skriver hon i brev hem. I mitten av augusti är mor och dotter hemma i Uppsala igen och makarna Nyblom firar silverbröllop, där OD uppvaktade vid festen med serenad för sin ordförande "farbror" Carl Rupert och "faster" Helena.

När Verner von Heidenstam i slutet av 1880-talet debuterade med diktsamlingen *Vallfart*

och vandringsår och strax därefter gav ut en programförklaring för skönhet och fantasi och mot tendensdiktning och "skomakarrealism" och gråväder, då blev givetvis Helena Nyblom förtjust. Samtidigt kände hon sig åsidosatt eftersom hon själv flerfaldiga gånger under 1880-talet offentligt i olika tidskrifter givit uttryck för liknande tankar. Hon hade hela tiden kritiserat 80-talisterna mot en internationell bakgrund och jämfört med exempelvis samtida engelsk, amerikansk, spansk och italiensk litteratur, förutom den norska och danska förstås. Idealet är överensstämmelse med naturen men inte en kopiering av naturen. "En konstnär skall studera allt men han skall icke använda allt".

När Selma Lagerlöf debuterade med de fem första kapitlen av *Gösta Berlings saga* 1891 och fick tidningen *Iduns* första pris för dem, så skrev Helena Nyblom en hänförd recension, som inleddes med följande ord: "När snön länge har legat på jorden, så misströstar man slutligen om, att det någonsin skall bli sommar igen. /.../ Något liknande känner man när man efter en så lång, kall och glädjelös period, som vi haft i litteraturen, plötsligt hör en ny skalds röst." Carl Rupert Nyblom var dock mer konfunderad än entusiastisk över denna nya författare.

Selma Lagerlöf blev tacksam över denna positiva recension av Helena Nyblom, som stod i skarp kontrast mot t.ex. Wirséns nedgörande kritik, och skrev ett långt brev till svar. Det finns ett fyrtiotal brev bevarade mellan dessa båda.

På senhösten 1890 utkom en ny bok av Helena Nyblom, *Dikt och verklighet*, som hon själv betecknat som det första prosaverk, som hon verkligen var nöjd med. Hon känner sig produktiv och skriver rakt ur hjärtat i denna bok. Som tidigare finns måleriska och stämningsfulla naturbilder med i boken men också satiriska skildringar av sällskapslivet. "Konstnärer emellan" heter en av novellerna. Där tar hon upp sin syn på konsten, att den för att röra andra först måste ha rört konstnären själv. "Detta ängsliga sökande efter enkla motiv kommer inte av någon kärlek till dem, utan av en beräknande reflexion, som vill samla bevis, för att därmed säga annorlunda tänkande människor obehagligheter." Kärlekens förödande makt är också ett motiv i några noveller. Sedan boken kommit ut, följde en livlig korrespondens med Ellen Key, som levererade en försiktig kritik, som gjorde Helena Nyblom fullkomligt rasande. Hon skrev några riktigt elaka brev till svar, så att Ellen Key blev verkligt sårad i sin tur, men omsider blåste missämjan över.

En annan person som kom att betyda mer och mer för henne, som en son, var prins Eugen. Hon skriver förvånansvärt öppenlyst till honom inte bara om konstintryck o.dyl. och om prinsens konstnärliga utveckling, som Helena Nyblom följde med stort intresse, utan också om egna problem och självrannsakan. Tilltalet Ers Höghet ersätts av det mer familjära Prinsen och han titulerar henne inte längre Fru Nyblom utan Fru Helena eller rentav bara Helena. Hon skriver t.ex. i ett brev från februari 1892 om sig själv att hon till vardags nog är ganska snäll och söt och gör sig mycket besvär för sina medmänniskor. "Men så kommer något der tar mig djupt, hat eller kärlek, och då blir jag förfärlig! Alla långa tidens ansträngningar och arbete både yttre och inre är glömt för en hemsk känsla, som blir min Herre, och jag riktigt förundrar mig över att jag aldrig har dödat en människa eller har ränt bort med någon Positivspiller med en Apa från Mand och barn. Det har varit Gud, som emot min Villie har tagit mig i håret och slängt mig bort från de afgrunder jag velat ned i." (Som synes blandar hon fortfarande svenska och danska i sina brev.) Att 1890-talet blev ett harmoniskt årtionde kanske till en inte ringa del var prins Eugens förtjänst och vänskapen med honom, en vänskap som kom att vara livet ut.

Helena Nyblom var en människa som pendlade mellan ytterligheter och sällan var hennes sinne i några mellanlägen. Med åren blev hon tämligen korpulent och alltmer orörlig och sjuklig, men hon tycks ha förblivit egendomligt ung till sinnet långt upp i sen medelålder. Tyresö var ett av Helena Nybloms andningshål i livet. Där vistades hon om somrarna från 1890. Även prins Eugen slog sig ner där sommartid. På Tyresö skrev Helena Nyblom åtskilliga noveller och många av sina finaste sagor. Under 90-talet fortsätter hon också sitt författarskap med uppsatser och artiklar i allehanda tidskrifter. Antingen det handlar om konst, litteratur, teater eller musik utvidgar hon recensionerna till att bli övergripande

funderingar om konsten och livet. Hon hade en fenomenal beläsenhet och överblick över europeiskt kulturliv och kunde förmedla sitt vetande och sina åsikter med kvicka formuleringar och personlig charm. Hon drogs till både en aristokratisk och en folklig livsstil men hade mycket svårt för den borgerliga. I en essay 1893 skriver hon att filistrarna "äro mänsklighetens värsta fiender" därför att de inte bryr sig om annat än formaliteter, inte alls livets väsentligheter. Stora förbrytare är mindre farliga, för de kan åtminstone tjäna som varnande exempel men filistrarna bara undergräver och förstör. Hon liknar dem vid bakterier, som förstör allt som innehåller liv och kraft. De sätter alltid konvenansen före "de stora mänskliga begreppen", silar mygg och uppsluka kamelerna. Filistén Goliat får representera "den mäktiga hären av småfilistrar" och man bör göra som David, lägga en vass sten i slungan, sikta och träffa vidundret, samt "hugga av hans huvud, så att blodet flyter i strömmar /.../ och så skall man, som David sjunga och spela och dansa av glädje." Uppenbarligen kunde Helena Nyblom ge luft åt starka aggressioner. Hon jämför i en annan artikel danskar, norrmän och svenskar: dansken är borgaren (som lätt blir en filister), norrmannen är bonden och svensken är aristokraten. Om svensken skriver hon att han är naturälskare och poet, lättsinnig med pengar, reser till grannländerna och super, är sällsynt hövlig särskilt mot damer, men något reserverad mot främlingar. Han kastar sig gärna över utländska impulser och föraktar det egna. "Jag har icke sett hos någon nation en sådan brist på fosterlandskärlek, en sådan sorglig oförmåga att se och älska, vad den äger. Kanske är denna slapphet beroende på den långa tid Sverige levt utan krig." Detta skrev hon 1893 i samband med Skansens vårfest. Att spekulera över folklynne och karaktär var fortfarande mycket vanligt vid förra sekelskiftet. Hon ansåg också att Norge skulle få lämna unionen om man nu ville det, och skylla sig själv. Detta var förgripliga åsikter som hon fick reprimander för av tidskriften *Vårt Land*.

Hennes essayer och recensioner väckte stor uppmärksamhet, men hon hade en känsla av att inte bli till fullo uppskattad som författare. Hon började därför känna sig alltmer främmande i den svenska miljön, inte förstådd eller prisad. Det skrevs bara högaktningfulla recensioner av hennes skönlitterära verk men formulerades inget överväldigande beröm. Personligheten mer än författaren har fångat intresset. Hon skulle vilja flyga, skriver hon till Ellen Key, men stöter hela tiden pannan i en vägg och känner sig alltmer ensam, trots att hon vet att hon är mycket eftersökt i det yttre.

Vintern 1894-95 vistades Helena Nyblom i Köpenhamn i samband med moderns sjukdom och död. Fadern hade avlidit några år tidigare. Den 23-24 maj 1895 upptogs Helena Nyblom i den katolska kyrkan. Det skedde i Stockholm, i Eugeniakyrkan, i all stillhet. Bara de allra närmaste var invigda i hennes konversion. Ändå blev den snart känd och gav upphov till en mängd skrivelser. Hon själv ingick inte i svaromål, däremot gjorde hennes man det, speciellt med anledning av en insändare i Uppsala som talar om att "för den som i vår stämningstid ästetiserat sig trött erbjuder den romerska kulten en sinnets smekande ro" och nu gäller det att "rusta oss till motvärn och strid" och inte lockas av den katolska propagandan. Carl Rupert Nyblom skriver bl.a. i sitt svar att "någon propaganda aldrig varit verksam, hvarken här i Sverige eller utomlands. Böjelsen för den katolska tron har min hustru ägt, så länge jag känt henne eller allt ifrån vår första bekantskap i Rom våren 1862. Under årens lopp har denna oemotståndligt växt, men att den först nu efter ett tredjedels sekel sökt sig uttryck äfven i den ytter bekännelsen beror på särskilda, nu ej längre existerande familjehänsyn. Då jag under ett långt samlif lärt ej blott att känna, utan äfven att respektera den rent personliga öfvertygelsens utveckling och dess af yttre inflytelser alldeles oberoende ärlighet, torde mitt intyg kunna anses trovärdigt, då jag säger, att öfvergången lika litet beror på propaganda från något håll som därpå, att den person, om hvilken det här är fråga 'i vår stämningstid ästetiserat sig trött'. Själv var Helena Nyblom sparsam med förklaringar och kommentarer till sitt steg. I hennes korrespondens livet igenom skymtar personlig religiositet, ett behov av andakt och ett bejakande av de kristna grundvärderingarna. Hon söker medvetet, nöjer sig inte med stämningar och upplevelser. Hon avvisade som mycket ung grundtvigianismen som något nyttert småborgerligt, hon stöts bort av kylan i den lutherska gudstjänsten och har lika stor antipati mot Luther som mot Wagner. Hon slutade helt att gå i kyrkan och uppträdde inte som religiös och var länge negativ till allt vad kyrkoinstitutioner hette. I brev från 80-talet ställer hon ofta den sanna

kristendomen mot alla kyrkor. Hennes religiösa sökande genom åren kan man följa i ett långt brev som hon skrev till ärkebiskop Nathan Söderblom 1916. Där finns t.ex. uppgifter om vilka böcker som haft betydelse för henne under hennes sökande: Nya Testamentet hade hon alltid läst så gott som dagligen. På 60-talet började hon läsa Robertsons predikningar, som gjorde religionen praktiskt och socialt verksam på ett okonventionellt sätt. De amerikanska unitarierna hade hon stiftat bekantskap med liksom liberalteologiska tankegångar och slutligen Swedenborg. Först därefter upptäckte hon att Tomas a Kempis och Fénelons böcker var skrivna av katoliker. "Dessa böcker voro de enda som jag jämt hade hållit fast vid, och som samstämde med christendomen, Evangelierna, och jag började nu studera catholska författare." Hon talar också om nödvändigheten av ett läroämbete och om den fromhet och helgelse hon mött i katolska kyrkan.

Till prins Eugen skriver hon sommaren 1893, före konversionen, att hon tycker att kristendomen är större än alla kyrkor, precis som kärleken är större än äktenskapet, men "skall man tillhöra en kyrka, så finns det kun een, och det er den catholske. For det første är det den ursprunglige /.../ och för det andet har alltid Culturen tjent Religionen i den catholske Kirke". Detta i motsats till protestantismen, som enligt hennes åsikt just inte uppmuntrat konsten. Förhållandet mellan konst och religion uppehåller hon sig också vid i ett brev från augusti 1895 till sonen Carl Göran. "I Konsten liksom i Religionen ligger det afgörande i det man *inte* förstår, i dette som icke kan räknes ut med bare förnuften men hvartill där hörer förstånd och hjärta, instinct och kunskap, känsla och reflexion, fantasi, erfarenhet och naivitet - och så till sist dette aller nödvändigaste som man ej har ord för men som först gör Konsten till Konst och Religionen till Religion. - Man går och samler de lösa biter och så på een gång glida de ihop til en stjerna." Till prins Eugen skriver hon att religionen måste rikta sig till en personlig Gud, inte till abstraktioner som det rätta och det goda. "Ser Prinsen, för mig är en religion utan mystik inte alls någon religion men blott mer eller mindre misslyckad förståndsexperiment...Antingen Hedning eller Catholik. Man må tänka logiskt/.../ Jag behöver opartisk, stark, andlig hjälp, och jag behöfver ett uttryckssätt för att lofva och tacka Gud." I ett brev till Ellen Key från sommaren 1895 avvisar hon tanken att konversionen skulle böttna i resignation, tvärtom, "det är entusiasmen som har slungat mig i Kyrkans famn." Hon talar om sitt behov av att knäfalla och om den lycka som nu uppfyller henne. Hon berättar i ett annat brev till samma adressat att det egentligen bara är en enda person som haft betydelse för hennes väg till den katolska kyrkan, en italiensk Josefsyster, Elena Bonifazi, som hon träffat i Stockholm. Hon predikade aldrig, talade sällan om sin tro, men hon *var*, och hon "fick mig att förstå att endast där hon tog kraften finns den att få i en värmande helhet." Syster Elena lämnade emellertid Stockholm kort efter Helena Nybloms konversion, och Helena Nyblom kom att ofta känna sig ensam i den katolska miljön.

Auktoritetsprincipen samt tryggheten i oföränderligheten och kontinuiteten är två viktiga puzzelbitar i hennes konversion. Därtill kom en tredje faktor som hade genomgripande betydelse för henne: helgelsen. Hon hade alltid haft stränga moraliska krav på sig själv och kände allt starkare behovet av att ha ett rättesnöre utanför sin egen känsla för rätt eller fel. Långt senare skriver hon: "Jag vet att jag är en sprakfåle, som måste styras för att inte skena, och Gud har varit nog nådig att ge mig den hjälp jag behöfver. Inte i något tillfälligt mänskligt stöd, som varierar efter olika människors uppfattning, men i den oföränderliga, eviga sanningen, som är lika oomkullrunkelig som naturlagarna och som jag i hvarje ögonblick kan lyssna till, när den säger *Du skall!*" Utan en kyrka klarar man sig inte är hennes slutsats. I motsats till sin egen ostadighet upptäckte hon också helgonen och hänfördes av deras exempel. I ett dokument från 1916 beskriver hon sin längtan: "Jag längtade så att jag hälst hade sprungit in i kyrkan, men det var inte så lätt som jag hade trott. Den catholske prästen till hvilken jag vände mig, mottog mig mycket kallt, nästan afvisande /.../ han sade, att han inte kunde försvara att ge mig tillträde till Kyrkan, förr än jag hade reda på de minsta detaljer i läran - och jag fick underkasta mig." Prästen var jesuitpatern Lieber.

Helena Nyblom övergick, enligt sin egen uppfattning, från en lokal sekt till världskyrkan. Samtidigt utgjorde ju katolikerna i Sverige vid den här tiden en försvinnande minoritet och

den katolska församlingen levde under mycket fattiga villkor, både ekonomiskt och kulturellt. Helena Nyblom kände stark sympati för ordenssystrarna, särskilt de franska Josefsystrarna men mindre för det tyska prästerskapet. I ett brev till Ellen Key skriver hon att det inte finns någon bildad katolik i Stockholm, "ingen af ens egen ståndpunkt, utom vår strålande biskop" (biskop Bitter). Och i det förut nämnda dokumentet från 1916 skriver hon ganska beskt: "Vår lilla catholska församling i Stockholm låter mycket öfrigt att önska. Våra präster, som alla äro fläckfria karaktärer, äro inte synnerligt begåfvade predikanter, och för ingen af dem känner jag personligen stark sympati. Men allt detta är fullkomligt likgiltigt. Kyrkan är kyrkan."

Helena Nyblom kände sig lycklig och befriad efter konversionen, och det medförde att hon också litterärt satsade på en ny genre: sagan. Hon tilltalades just av friheten i den genren. Sagan är med hennes sätt att se ett slags lyrik, där författaren kan ge uttryck åt egna tankar och känslor, och dessutom kan allt hända i en saga. Fantasin har fria tyglar. Samtidigt inskräpper hon kravet på struktur och inre sammanhang. "Här, liksom i all konst äro två ting lika nödvändiga: en idé som ger impulsen till hela kompositionen, och så ett noggrant och klart studium av verkligheten./.../ Fattas detta detaljstudium, blir det något blekt och överkligt öfver hela sagan. Fattas idén, ja, då är ju det hela ingenting." Hon måste förstås ha känt till H.C. Andersen och hade t.o.m. träffat honom ett par gånger, men hans sätt att berätta sagor tycks inte ha haft någon betydelse för henne. Hans sätt att levandegöra ting är alldeles främmande för Helena Nyblom, som alltid skriver om levande varelser.

Den första sagosamlingen för barn kom 1897: *Det var en gång, sagor för små och stora*, och redan nästa år kom del 2. Sammanlagt rör det sig här om 18 sagor. Det förefaller som om sagorna ersätter visornas funktion: att ge uttryck för personliga känslor. I det svenska kulturklimatet hade hon, som redan nämnts, börjat känna sig alltmer främmande. Hennes åsikter gick ofta på tvärs emot de rådande meningarna, hennes temperament var livligare än omgivningens. Sagorna blev hennes tillflykt. Hon drog sig in i ett fantasiland, som hon kunde befolka efter egna idéer. Slagfärdigheten kommer fram i sagopojkarnas repliker, humorn företräds likaså mest av pojkar. Helena Nyblom var ju van vid pojkar. Flickornas roll är mer allvarlig och poetisk, liksom riddarnas. Enligt Gunnel Vallquists mening kunde hon framför allt i sagorna spela ut olika sidor av sig själv i sagans roller: det allvarliga sökandet, den sorgsna resignationen, den livsbejakande arbetsglädjen, den obändiga frihetslängtan, satir och humor men också ilska och upprördhet inför livet och människorna, främlingskap och ensamhetskänsla. Dock anser Gunnel Vallquist att de ljusa sidorna dominerar.

I novellerna var ett återkommande tema konstnärens kamp för frihet, och det temat återkommer i några av sagorna. Ämnet var ju typiskt för sekelskiftets kvinnliga författare. Men till skillnad från många andra hade Helena Nyblom aldrig behövt kämpa för att få ägna sig åt författarskap, tvärtom hade hon uppmuntrats av sin man och hela sin omgivning. Kampen mellan plikt och frihet kom inifrån henne själv, kampen mellan självförverkligande å ena sidan och plikterna och ansvaret som maka och mor å den andra. Konflikten låg inte på det sociala planet och därför blev hon inte en kämpande feminist. Hon var alldeles för individualistisk för att sluta sig till något som helst parti.

"Flickan som dansade för alla" är ett bra exempel på en saga om konstnärens krav på oberoende. Flickan i sagan har fått all uppmuntran av sina föräldrar, hon har fått dansa från första början. Det är hennes liv. Men föräldrarna dör. Flickan ger sig ut i världen för att pröva sin lycka och kommer först till en fattig men elak bonde och hans lika elaka hustru. Hon får ta hand om deras bråkiga barn, som hon lugnar genom sin dans, men när de elaka föräldrarna upptäcker det får hon sparken. Nästa etapp är en herrgård. Där är hon hönspiga och dansar för fjäderfäna, som förstår henne utmärkt. Men när det blir dansgille på gården och karlarna vill dansa med henne flyr hon och dansar bort. "Ingen får röra mig!" Tredje etappen är kungens slott, som har en vidsträckt utsikt över havet och med härliga trädgårdar. Där får hon plats som trädgårdsflicka. Hon dansar på alla lediga stunder: ljusdansen, solskensdansen, böljedansen, och hon får själva havet att stillna. Prinsen ser hennes dans och började tycka att livet var en skön sak. Han friar, hon blir förskräckt. Nog

skulle hon gärna dansa hela livet för honom men att gifta sig är en annan sak. Dock grips hon av medlidande med prinsen och säger ja, men kungen sätter som villkor för giftermålet att hon aldrig mer skall dansa. Det kan hon inte lova. Hon tar farväl av hela härligheten och dansar "ut ur salen, nedför trapporna och ut genom parken, under stjärnhimlen... vidare ut öfver landet... flög som buren av vingar... ut öfver hafvet... Hon kände att nu var hon fri, nu visste hon att ingen kunde fånga henne, och att hon hela sitt lif skulle få lof att dansa". Det handlar förstås om konstnärens frihet men också om behovet att skydda den personliga integriteten. "Min odödliga själ komma de icke åt" var ett valspråk i den hamiltonska familjen, ett valspråk som också Helena Nyblom hade gjort till sitt.

Bakom en ljus och idyllisk yta döljer sig inte så sällan något mörkt och farligt. Ett exempel är "Alla mina lamm och alla mina björningar". Prinsessan dansar med sina lamm på en solbelyst äng, full av vita blommor. Prinsen leker med sina björningar inne i den mörka skogen. Ängen och skogen är skilda åt av ett högt staket. Prinsen och prinsessan berättar för varandra om sina lekar. Prinsessa är nyfiken men rädd och vågar inte låsa upp grinden med sin guldnyckel, eftersom björnarna är farliga. Henes guldnyckel är den enda nyckel som finns. Lammen växer och blir allt tråkigare. Prinsessan växer också och får lång klänning och börjar längta efter något annat än de mesiga lammen. En natt river björningarna stängslet och dödar ett lamm. Prinsessan förstår att prinsen måste tämjans innan hon kan släppa in honom genom stängslet och kräver att han skall skjuta sina björnar. Och till slut går han med på det villkoret. Det är en saga, som väl att märka innan Freud var känd i Sverige, nästan är en övertydlig exemplifiering av psykoanalytisk teori.

"Hemma på Örkanäs" är ett annat exempel på detta. Fru Brita bor på Örkanäs, högt beläget, med sin bara 15 år yngre son Rolf. Varje morgon väcker hon honom med en bögare nysilad mjölk: "Nu är det tid att stiga upp och lefva!" En röd rubin på hennes finger gnistrar i soluppgången. Rolf blir omsider fullvuxen, drar på sig sin avlidne faders rustning och ger sig ut i världen för att befria oskyldiga prinsessor. Först besegrar han en massa krälände troll, som han binder ihop i knippen och hänger på sin häst, sedan dödar han en fruktansvärd drake, och ovanpå det tas han i kungens tjänst och kämpar vid hans sida i tre år. Han får veta att kungens dotter blivit bortrövad av lindormen. Ingen har lyckats befria henne. Men han ger sig frejdigt i väg och lyckas förstås och skall som belöning få prinsessan. Det ovanliga i den här sagan är att prinsessan visar sig vara en bortskämd och odräglig flickunge som han visst inte vill gifta sig med, varpå han rider hem till mor på Örkanäs. Det blir ett lyckligt återseende och nästa morgon står mor Brita där igen med den nysilade mjölken och rubinringen glöder i soluppgången. Man kan dock konstatera, att temat i den här sagan står i kontrast mot frihetsbudskapet som annars genomsyrar det mesta av vad Helena Nyblom skriver. Där finns förstås också en möjlig psykoanalytisk tolkning, Oidipuskomplexet ligger snubblande nära. Associationerna kan förstås också gå till kärlekshistorien med den mycket yngre mannen tio år tidigare, men inte heller det vet vi något om och skall kanske inte heller spekulera i.

Respekten för naturen återkommer ofta i sagorna. Om man är god mot djuren, belönar de en, är man falsk mot dem går det en illa. Detsamma gäller de naturväsen som uppträder i hennes sagor: dryader och huldror och havsfolk. "Bubblan" är en vacker och mycket sorglig saga om en liten fiskarflickas kärlek till en havspojke. Båda barnen faller offer för sina fäders hårdhet och falskhet. De förgås av längtan efter varandra, vantrivs i sina respektive element, gör till slut ett desperat försök att förenas och omkommer. "Men däruppe låg det stora hafvet och glänste och log i solskenet, som om det aldrig hade funnits en Vifva och en stackars liten Bubbla." Det är en sorts Romeo och Juliamotiv i sagotappning.

Sagorna blev Helena Nybloms litterära genombrott hos allmänheten och hos en entusiastisk kritikerkår. Sekelskiftet är ju en period när barnet står i centrum. Ellen Key pläderar för Barnets århundrade, Elsa Beskow debuterar 1897, Jenny Nyström, John Bauer m.fl. framstående konstnärer illustrerar sagor, Carl Larsson målar familjeliv och ljusa heminteriörer, Alice Tegnér skriver visor, Ottilia Adelborg skriver berättelser för barn och Modersmållärarna lanserar barnbiblioteket Saga. Helena Nybloms sagor kom verkliga

vid rätt tidpunkt. Helena Nyblom hade skrivit dessa två sagosamlingar med "en sådan fart och lif som om jag snarare välte bläckhornet än doppade däri. Men eftersom jag äntligen har blifvit ung och glad på allvar skall jag väl kunna dikta något bra" skriver hon till Ellen Key under det pågående arbetet.

Senare hälften av 1890-talet var enligt Gunnel Vallquist nog de lyckligaste i Helena Nybloms liv. Hon hade fyllt 50 och lagt de häftigaste emotionella stormarna bakom sig. Äktenskapet hade ingått i en ny och mer harmonisk fas, mycket beroende på att Carl Rupert Nyblom p.g.a. mag- och hjärtbesvär hade måst avstå från alla starka drycker. Helena Nyblom hade alltid haft svårt för hans rikliga alkoholkonsumtion och därav följande koleriska utbrott. Ekonomien förbättrades också, eftersom Helena Nybloms mors arv på 10.000 kronor föll ut. Musiken står fortfarande i centrum för hennes intresse, och breven till två av sönerna, som studerar musik utomlands, blir ofta till recensioner av konserter hon hört, gärna med dräpande omdömen.

1897 avgick Carl Rupert Nyblom från sin professur, 65 år gammal, och därmed var det slut med hans mest framgångsrika förehavande: föreläsningarna. Hans skrivelser fyller honom ofta med mindervärdeskänslor eftersom de inte är så bra som Helenas och eftersom Helena nog ibland kunde fälla skarpa och sårande omdömen. Samtidigt dokumenteras kärleken mellan makarna i brev som de skriver till varandra. Sedan 1892 hade paret Nyblom bott vid S:t Johannesgatan, men nu flyttar man från Uppsala till Stockholm. Den 1 oktober 1898 sker flytten till ett stillsamt kvarter, Johannesgatan 20, med grönskande trädgårdar.

I juli 1899 företar makarna den sista utlandsresan tillsammans till Paris och Loiredalen. Landskapet sade henne ingenting och slotten förlorade sin tjusning när man visste vilka ohyggligheter de franska kungarna där hade begått mot det utsugna folket som hon skrev i brev till prins Eugen. Väl hemkommen tillbringade hon en tid på Omberg, njöt av naturen och var produktiv. Flera skogssagor tillkom där. Men sedan börjar sjukdomar att fördystra livet. Hon fick tyfus, vårdades hemma av en Elisabethsyster och Carl Rupert känner sig som "en amanuens på ett sjukhus" skriver han i ett brev. "Men Gud ske lof att jag kan göra någonting för att hjälpa Ma. Hon är beundransvärd i sin tålighet och resignation, sin tacksamhet för minsta förbättring och glada humör, så snart hon slipper smärta och får se solen skina in".

Vid den här tiden pågick Dreyfusprocessen i Frankrike och Helena Nyblom engagerade sig starkt i den och försökte få Oscar Levertin att ställa sig i spetsen för en adress till förmån för Dreyfus. Han svarade att han mycket gärna ville vara med om en adress men ansåg inte att det var lämpligt att han själv ställde sig i spetsen för aktionen, eftersom han var jude.

Efter tyfusen repar hon sig långsamt, känner sig klen och nedstämd. Våren 1900 kan hon dock genomföra en uppläsningsturné som började i Göteborg, fortsatte till Köpenhamn och avslutades i Lund. Helst ville hon läsa sagorna i skolor, för barnen är naturliga. Roligast var att läsa för arbetarflickor. Under hela resan klagar hon över stark trötthet, huvudvärk och förkylning, och i Lund den 30 april kände hon sig alldeles överansträngd. Hon växlar mellan denna stora trötthet och en upprymdhet med kvickhet och överdåd. Hennes hektiska verksamhetsbehov och en svårighet att hålla sig lugn ser Gunnel Vallqvist som delvis en konsekvens av att barnen alla flugit ur boet och att maken arbetade träget vid skrivbordet. Hon kände behov av att träffa folk helt enkelt - samtidigt som hon ofta försäkrar att hon längtar till ensamheten. Hon spelar Bach för att lugna nerverna och föreläser om Italien. Hennes stämningar växlar, hennes utseende tydligen också. Selma Lagerlöf skriver i ett brev från 1898 och ursäktar sig för att hon inte känt igen Helena Nyblom på gatan. "Hvar gång jag såg dig hade du ett nytt ansikte. /.../ Du skulle porträttera dig vid olika tillfällen, så skulle du se, att du knappt kunde tro, att det var du själv." I bekantskapskretsen var hon oftast i centrum: varm, entusiastisk och generös, men hon kunde också vara skarp, onyanserad och inte sällan orättvis mot dem som hon inte gillade. I depressiva perioder

ville hon dessutom gärna ha det värst! Trots kroppslig skröplighet är det uppenbart, att hon var mycket vital själsligen och upplevde författarskapet som en avkoppling. Hon skrev artiklar och recensioner, helst om musik och konst, sällan om litteratur, hon skrev muntra småstycken i en akt för teatern men framför allt fortsatte hon med att skriva sagor. 1903 kom en ny samling, *En sagokrans*, sprudlande av humor och kärlek till livet och av poesi. Hennes bildspråk kan upplevas som slående, lustigt och förbluffande modernt. Jag skall bara ta ett exempel: "De små nyfödda havsungarna lågo på magen på de flata stenarna vid havskanten och slickade sjöskum, medan böljorna sakta klappade dem på ryggen." Selma Lagerlöf var en som förstod och uppskattade Helena Nybloms sagor.

Öppet berör Helena Nyblom inte sin tro i sagorna, men man kan ganska ofta spåra hennes katolska värderingar. Ett exempel är sagan "En påse full av troll", publicerad i *Fågel Blå* 1907. De sju trollen, som pojken Hans härbärgerar, är ingenting annat än varianter på de sju dödssynderna och när pojken på våren går till sin gudmor för att bli kvitt dem är det en tydlig anspelning på påskbikten. Gudmoderns råd är kärleksfulla men också utan kompromisser. När pojken kommer tillbaka på vintern (bikten i advent) har hans självkänedom ökat så att han vill bli av med det sista trollet, egenkärleken. Nästa påsk kan han rapportera för sin gudmor: "Död är han väl inte, men smal och usel är han." Det kan tyckas som en moralkaka men samtidigt är sagan frisk och full av humor och människokänedom.

Ytterligare två sagor skall jag nämna. Båda handlar om förtrollning men på olika sätt. "Den bergtagna" handlar om en flicka som är så upptagen av sin egen skönhet att hon inte bryr sig om någon eller något annat. Hon lockas in i berget av ljuv musik och kommer ut efter många år, åldrad och förfrusen och tacksam att få tjänst som vallpiga. "Ingen vet, hvad det är att vara bergtagen och att ha blifvit frälst af midsommarsolen!" Det är alltså narcissismen som fördöms i den sagan. I "Flickan som mötte huldran" är den oskuldsfulla flickan på väg till sin sjuka mormor men låter sig på vägen fångas av den betagande men grymma huldran. Hon glömmer vem hon är och varifrån hon kommer, men en dag, när huldran befäller henne att röva bort ett litet barn, då säger hon nej. Förtrollningen bryts och hon flyr från den ondskefulla men vackra huldran och kommer tillbaka till sina föräldrar. Det är en berättelse om oskuld, syndafall, liv i synden, omvändelse och bättring, otvetydigt inspirerat av kristendomen. Där finns ett sug mot mörka och magiska krafter i den berättelsen som kan påminna om de medeltida balladerna. Björnstjerne Björnson skrev ett entusiastiskt förord till den nya sagosamlingen. Samma år, 1903, fick Björnson nobelpriset. Helena Nyblom hade lagt sig ut för sin gamle vän, men hur mycket det inverkade på hennes man, som ju satt i Svenska Akademien, eller på de andra herrarna där är väl ovisst.

Våren och sommaren 1904 vistades Helena Nyblom i Florens, där två av hennes gifta barn bodde: dottern Ellen och sonen Holger. Som alltid trivdes hon i Italien och skriver till sin man: "Jag liksom andas med fyra lungor och känner med två hjärtan, tacksam för den lyckan att få vara här!" Makarna skriver som vanligt flitigt brev till varandra, brev som vittnar om stor harmoni men som också är fyllda av diskussioner om konst och musik. I Florens träffade Helena Nyblom dominikanen pater Humbert Clérissac, som kom att få stor betydelse för henne, dels genom sina fastepredikningar i Florens 1904, dels genom sitt kulturella engagemang. Brevväxlingen mellan pater och Helena Nyblom pågick ända till hans död 1914.

År 1906 kom en ny upplaga av *Det var en gång* ut, men under titeln *Sagor*. Två år senare gavs den ut igen, i kvartoformat med illustrationer av bl.a. prins Eugen, Carl Larsson och Albert Engström. Fyra nya sagor hade tillkommit, bl.a. "Han som försvor sig" som än en gång handlar om konstnärsskapets villkor. En ung pojke spelar och spelar, men ingen lyssnar, alla är upptagna av sitt. Då möter han den onde, som lär honom att spela det folk vill höra. Då gör han succé och blir rik. Det är syndafallet, konstens prostitution, om man så vill. Efter tio år skall den onde få honom, det hade pojken lovat. Han räddas dock av en ung, oskuldsfull flöjtspelande gosse som lär honom spela för sig själv, det vill säga för konsten för dess egen skull och för sökandets skull. Det är frälsningen undan det onda och döden. Den äkta rena, konsten och den mänskliga mognaden är att vara trogen mot sig

själv.

"Kransen som aldrig blev färdig" är en vemodig historia om en flicka som vill binda en vacker krans av ängens alla blommor. Men hela tiden kommer det något emellan, och åren går och kransen blir aldrig färdig. Alltid är det någon plikt som kallar, så att kransen vissnar i förtid och aldrig blir färdig. Barn efter barn kommer, ibland frågar någon, varför hon ser så sorgsen ut: "Å, jag tänker bara på vilken vacker krans man skulle kunna binda av allt det där!" Och så gick livet "så fort som en sommardag" och en dag på sommaren var gamla mor död. Ett av barnbarnen vill binda en krans till hennes grav, men den blir inte heller färdig.

Detta vemod, insikten om att livet rinner bort och att allt är för sent präglar mer och mer de sista åren av Helena Nybloms liv. Carl Rupert Nyblom har ständiga hjärtattacker och andra sjukdomar. Själv är hon inte heller stark, har magbesvär, kronisk luftrörskatarr, cirkulationsrubbningsar. Hon oroar sig för makens hälsa och för barnen och deras ekonomiska trassligheter. Hon utvecklar också en feberaktig väntan på brev från barnen. Hennes kärlek hade alltid varit krävande, och nu har hon ingen förståelse alls för att barnen kan ha andra plikter än att ideligen skriva brev till föräldrarna. Hon känner sig övergiven och främmande i landet. Hon tycker inte att hon passar någonstans, men erkänner i alla fall att sagorna är både lästa och omtyckta i Sverige.

Carl Rupert Nybloms hälsa försämrades drastiskt och i tio månader låg han till sängs hemma, vårdad först av Helena Nyblom ensam, sedan också med hjälp av en sjuksyster. Den sjuke är förvirrad och orolig och Helena Nyblom skriver i mars 1907 till prins Eugen: "Calle är i 20 olika sinnesstämningar hvarje dag ... Alla som sköta honom tröttna på honom efter några veckor. Jag *kan* inte lämna honom, och jag *kan* inte hjälpa honom." Han skulle ha blivit promovrad till jubeldoktor i Uppsala i maj men var förstås absens. Henrik Schück, hans forne student, som nu var promotor, kom dock hem till professorn med lagerkransen och uttalade det latinska formuläret. Dottern Ellen beskriver scenen i sin minnesbok: "Så lade han varsamt kransen kring min fars huvud. Han slog armarna om honom och bjöd sin älskade lärare farväl med en hjärtevärm som var djupt gripande. Slutligen reste han sig upp och gick gråtande ut ur rummet. Min far låg alltjämt i dvala. Så låg han ett par dagar slumrande för att aldrig vakna mera." Han dog den 30 maj 1907. Helena Nyblom skriver till Ellen Key: "Jag var nog lycklig att få vara ensam med honom då han dog. De sista två timmarna hade jag sjuksköterskan att sofva. Det var en så vacker morgon. Fönstren till våra lilla trädgård stodo öppna, fåglarna sjöngo. Solen hade just gått upp, så hela rummet strålade. Hans andedrag blefvo lugnare, så jag trodde det skulle bli bättre med honom, men så slutade det plötsligt. Allting blir så obetydligt och litet, när man har genomlevvat en sådan vinter, och sett hur skröplig en människohjärna är - och så är det något så enkelt och stort vid döden."

Helena Nyblom var nu 62 år, sliten av livet men ännu med en del reservkrafter. Först reser hon utomlands, bl.a. till England. Under hösten vidtar alla praktiska bestyr med bouppteckning etc. samt flyttning till Floragatan. För första gången i sitt liv är hon under en längre period oförmögen att skriva. Humöret pendlar, från djupaste sorg men även bitterhet, som exempelvis i ett brev till en av sönerna: "Jag kom till detta land med en stor guldsfatt af glädje och mod. Lifvet har omsorgsfullt plockat hvar enda guldslant ifrån mig, och jag känner mig mycket utarmad och fattig, riktigt genomplundrad på alla illusioner" till självkritik som i ett brev till en ung vän: "för att bli lyckliga må vi först och främst ha stora fordringar på oss själfva, och inte bara vänta allting af de andra. Jag kan säga detta till dig, då jag själf har varit en mycket orimlig och fordrande människa, som aldrig kunnat få nog af kärlek. Man skall inte vilja *ha* så mycket, bara ge; i det kan aldrig någon hindra en."

Ekonomien var ett bekymmer. I januari 1908 har hon inte pengar till hyran utan skriver till alla barnen och frågar om de kan bistå henne med 15 kr var, tills hon kommit i gång med skrivandet igen. Senare kom prins Eugen att generöst betala hennes hyra. Hon fick också, efter hemställan av Selma Lagerlöf, ett av statens författarstipendier, en summa som dock var mycket obetydlig. Hon tycks ha haft svårt att organisera sin tillvaro. Gunnel Vallqvist

citerar père Clérissac, som i brev ständigt uppmanar henne att inte ge efter så mycket för sina känslor. Hon hade skrivit till honom att hon tyckte sig ha tillbringat sitt liv med att vilja servera varm och närande soppa åt en massa människor som alltid svarar: "Inte så mycket och inte så varm!" Patern svarar, att det finns gånger då en kopp te eller ett glas vatten är mera på sin plats än en aldrig så god soppa. Han har uppenbarligen både humor och stor människokänedom. Till julen 1908 förelåg i alla fall ett par böcker, bl.a. en samling sagor som hon under årens lopp skrivit i olika jultidningar för barn och som nu samlades i en volym i *Barnbiblioteket Saga*.

Selma Lagerlöf fick nobelpriset i litteratur år 1909. Vid banketten efter prisutdelningen höll hon ett tal, där hon också nämnde de svenska författare som betytt mest för henne: herrarna Rydberg, Snoilsky, Strindberg, Geijerstam, Heidenstam, Fröding, Levertin, Hallström och Karlfeldt, samt tre damer: Anne Charlotte Edgren, Ernst Ahlgren och Sophie Elkan. Helena Nyblom blev ytterst kränkt över att inte hon fanns med bland de författare som Selma Lagerlöf nämnde. Hon hade ju stått upp för henne och för *Gösta Berlings saga* när nästan ingen annan gjorde det. Särskilt bittert var det förstas att återfinna den avskydda Anne Charlotte Edgren bland de harangerade. Efter diverse brev tycks i alla fall misstämningen ha lagt sig, och när Selma Lagerlöf blev invald i Svenska Akademien 1914 skyndarsig Helena Nyblom att gratulera och skriver samma år också en entusiastisk och berömande recension av *Kejsarn av Portugallien*.

Helena Nyblom såg ganska klart på sin egen produktion och skilde på det som var väsentligt och det som inte var det. Två genrer av sitt författarskap fäste hon särskild vikt vid: lyriken och sagorna, och beträffande dem var hon också extremt känslig för negativ kritik. Det musikaliska elementet kommer här till sin rätt. Hennes dikter är sångbara, sagorna ofta rytmiska. 1910 gav hon ut ett urval av sina tidigare dikter plus ett antal nya, de flesta av de nya på svenska. Hon reser också mycket, bl.a. för första gången till den svenska fjällvärlden, som fascinerade henne. Naturintryck har en stimulerande verkan på henne, som ett livselixir, så att alla bekymmer reduceras till bagateller. Hon träffar dr Westerlund i Storlien. Han konstaterar att hon är "starkt åderförkalkad", något som kunde vara orsak till både hennes bronkit och den svindel som hon ibland lider av. Hon har också ett förstorat hjärta och borde hålla sig lugn samt föra diet. Hon bestämmer sig genast för att försöka med dieten och vill försöka "magra 10 kilo, bli som en sylfid och en blyertspenna".

Världskrigets utbrott 1914 väckte ungdomsminnen till liv från dansk-tyska kriget 1864. Nu tog Helena Nyblom lidelsefullt parti mot tyskarna och för fransmännen och det förde med sig att hon såg fransmännen i en ny och heroisk dager. Den katolska förnyelse, som växte fram i Frankrike, tilltalade henne också. Hon såg den personifierad i père Clérissac, som avled på hösten 1914. Till julen 1914 kom en samling berättelser ut, *Djur och människor*. Påfallande är, hur död och grymhet präglar många av dem, kanske en reflex av den krigstid som hon levde i. "Grannarne" handlar om en ugglan och en mus, som bor i samma ek. Det går bra. Musen är ödmjuk och ugglan tolerant. Men det slutar lika fullt med att ugglan äter upp musen och hans fru, som bara var "två små munsbitar som varken tyngde hennes mage eller hennes samvete." Sagan "Från hönsgården" slutar på det gräsliga sättet att hönorna äter upp tuppen. Det är framför allt djurhistorierna som är grymma på detta sätt. Avdelningen om människor har en ljusare och "snällare" klang. En av sagorna i samlingen, "Svanhamnen" hade publicerats tidigare, redan 1908 i *Bland tomtar och troll*. Det är stoff från en folksaga, som Helena Nyblom här tar upp. Det börjar en stilla och vacker sommarkväll. Naturskildringen är tydligt influerad av trakten kring Tyresö slott. Tre svanar landar på stranden, kastar av sig sina svanhamnar och kastar sig i vattnet som tre sköna prinsessor. När de stiger upp, saknas den yngstas svanhamn. Hon letar förgäves. Läsaren får veta att en gammal gumma hittat den och tagit den för att ha till tacks, men det vet prinsessan förstås inget om. Hon vandrar upp till slottet, blir anställd som väverska. Gårdens unge herre blir förälskad i henne och de gifter sig och lever tillsammans i sju år. En dag hittar prinsessan sin svanhamn på stranden (gumman hade haft ut den på vädring), hon tar den på sig, glömmer sina plikter och sin man och flyger bort över vattnet. I folksagan var det mannen som var aktiv, gömde svanhamnen och fick flickan att gifta sig med honom. I Helena Nybloms version är flickan mer aktiv, och det är flickans öde som

intresserar medan mannen är en bifigur. Kvinnan fångas in i äktenskap och plikter men finner sin rätta gestalt, svanhamnen, och frigör sig. Det är en ganska tydlig association till hur en konstnärssjäl fångas in, binds av jordiska bestyr men sedan orkar frigöra sig och flyga i väg, fri under himlen. Tilläggas kan att svanen var en av de mest omtyckta symbolerna under ungdomperioden, symbol exempelvis för skönhet, renhet, ensamhet, frihet för att bara ta ett par exempel. Man kan ju också tänka på H.C.Andersens "Den fula ankungen" som prototypen för sagoberättarnas förkärlek för svanen som symbol. När han blir svan (konstnär) kan han flyga bort från de inskränkta och fördomsfulla. När prinsessan i Helena Nybloms "Svanhamnen" mister sin svanhamn, förlorar hon sin fria tillvaro och blir i stället maka. Hennes konst framträder i stället i de vävar hon skapar på slottet: "Hon satt dagen lång i vävstolen, och hennes arbete där var också av en helt annan art än det, som var känt förut. Hon vävde besynnerliga mönster med främmande blommor och fåglar, och ibland inflätade hon där emellan bokstäver och ord, som ingen kunde läsa". Som den lägsta tjänsteflickan är hon en oförstådd konstnär. Hon kan inte tala människornas språk till en början, och de är t.o.m. litet rädda för henne. Senare blir hon accepterad men får inga nära vänner. Hennes konst kallas "trolltyg och huldrekonster", hon "vävde runor" för att fånga sin man, sägs det. Man skall emellertid lägga märke till att prinsessan själv väljer att gifta sig och att hon ingalunda är olycklig i äktenskapet. "Hon älskade sin man och uppfyllde med iver och glädje alla sina plikter som härskarinna på gården." Och hon har nästan glömt sitt forna liv. Men hon bär på en längtan, som hon inte ens själv förstår riktigt: "Ibland kunde hon dock gripas av en besynnerlig tungsintethet /.../. Det var som om hon sökte någon eller något, som hon längesen förlorat - hon visste själv ej vad." Parallellt med Helena Nybloms eget liv, så som hon beskriver det i memoarer och brev är nästan övertydlig. Hon kom från ett främmande land, slog sig ner och blev fast i ett äktenskap, som hon själv valt att ingå i, hon uppfyllde sina plikter som maka och mor med entusiasm men längtade efter något annat. När prinsessan en dag hittar sin svanhamn på stranden så ligger den där "som en död svan", tom, missbrukad, men inom prinsessan vaknar insikten om ett annat liv: "Med ens stod allt klart för henne. Här hade hon slagit ned, här hade hon blivit fången, och nu hade hon återfått medlet att fritt flyga bort, långt bort till sitt eget, älskade, saknade land". Fångenskapen i skogen står som kontrast mot friheten som havet symboliserar. När svanprinsessan återfår sina vingar och sin flygkraft blir hon sig själv igen, hennes konstnärskap kan utvecklas fritt. Priset för det är äktenskapet. De två går inte att förena i sagan. I Helena Nybloms verklighet var hon dock tvungen att förena dessa båda.

Sommaren 1917 är Helena Nyblom under tio dagar gäst hos prins Eugen på Örgården vid Vättern. Hon skriver till en av sönerna om hur bra hon har det och om hur god prinsen är. "Man känner sig lycklig hos honom. Jag generar mig så mycket mindre för honom än för mina egna barn, ty han är inte alls kritisk, bara glad och snäll, och man kan så utmärkt skoja med honom." De besöker Ellen Key "på ett trist ställe som heter Strand. Lika dystert som här är ljus och glad" men hon vägrar att följa med till Heidenstam på Övralid. "Jag for inte med, ty jag beundrar honom inte alls hvarken som diktare eller som människa." Fröding var den store svenske skalden framför andra för Helena Nyblom. Hon besöker än en gång den jämtländska fjällvärlden, närmare bestämt Åre, och intresserar sig särskilt för ortsbefolkningens liv och levnadsvillkor. Särskilt fäster hon sig vid dem som kämpar med fattigdom och sjukdom.

Men hennes hälsa fortsätter att försämrans och blodproppar är återkommande besvär. Hon framhåller dock i brev att hon känner sig ung invärtes. Det är sant skriver hon, att: "jag har känt ett lefvande källsprång i min själ, som har gjort att lifvet har tyckts mig mycket rikt och härligt, fastän jag *inte* haft lyckliga förhållanden."

Med stigande ålder faller det sig naturligt att göra tillbakablickar. Helena Nyblom skriver sina *Levnadsminnen*, och av den anledningen måste hon gå igenom sin stora brevsamling, vilket väcker många minnen och känslor till liv. Samtidigt har hon en känsla av att inte ha långt kvar men känner sig trots det inte åldrad, tvärtom. "För min del känner jag det som om allt utvidgades, blir större och vackrare ju längre man lefver." Genomgången av breven gör henne också smärtsamt medveten om hur fort en människas livsgärning glöms, utom

de allra störstas. 1917 kom också en sista samling berättelser, *Katten från Siena och andra fantastiska berättelser*, där verklighet och fantasi glider in i varandra på ett sätt som kan påminna om E.T.A. Hofmann.

Sorger drabbade Helena Nyblom under åren närmast efter kriget. Ett barnbarn, Staffan, avled, 18 år gammal, och hennes son Carl Göran, som alltid stått henne särskilt nära, dog plötsligt och oväntat. År 1923 fick hon blodpropp i benet, vilket gjorde henne bunden vid rullstolen resten av livet. Andligen är hon trots det märkligt vital och firar sin 80-årsdag i stor stil. Hon tilldelades medaljen Litteris et artibus, hyllades i tidningarna och uppvaktades i hemmet, bl.a. med en stor insamling. På nyåret 1925 hade prins Eugen en stor retrospektiv utställning, som Helena Nyblom besökte, körd i rullstol av prinsen själv. Han var och förblev den som spred glädje i hennes liv, och under dessa sista år skickade han henne regelbundet blommor eller frukt från Waldemarsudde eller andra läckerheter. När Sigrid Undset givit ut *Kristin Lavransdatter* skrev Helena Nyblom ett långt och berömande brev. Sigrid Undset svarade och berättade, att hon ju läst Helena Nybloms sagor som barn men att hon framför allt var intresserad av sin svenska författarkollega, eftersom hon visste att hon hade konverterat. Sigrid Undset var själv starkt betänkt på att göra detta, bl.a. därför att hon fann den katolska tron vara den enda som tillfredsställde hennes sinne för logik, men hon ville nu ha ett råd av Helena Nyblom, något som hon också fick.

Från sommaren 1924 kan hon inte längre skriva själv utan måste diktera sina brev, och brevskrivningen upphör så småningom helt. Den 9 oktober 1926 avled hon. Jordfästningen ägde rum i Eugeniakyrkan, och nästa dag fördes kistan till Uppsala till familjegraven nära Kyrkogårdsgatan.

Sammanfattningsvis kan man säga om Helena Nyblom att hon levtt ett rikt liv och betytt mycket för många, att hon hade förmågan att njuta av livet, särskilt av naturen, och att hon var omtänksam som få. Det vittnar många översvallande brev om. Hon tålde ingen halvhet. "Livet skulle spela för full orkester, sak samma om det var i dur eller i moll", skriver Gunnel Vallquist. Men trots sin rika begåvning lyckades hon inte till fullo förverkliga sina drömmar. Hon blev aldrig en stor författare utan kände själv att hon misslyckats. Som Gunnel Vallquist skriver med anspelning på några av hennes sagomotiv: "Hon ville vara flickan som dansade förbi alla. Ibland kunde hon kanske se ut att vara det, med sina bländande gåvor och sin suveräna säkerhet. Men verkligheten ville aldrig bli drömmen lik, havets vilda vågor ville inte bära den dansande. Så var det med hennes liv, så var det också med hennes verk: med all sin talang, sin säkra smak, sitt starka och livfulla temperament nådde hon aldrig den storhet hon var så befryndad med. Kransen blev aldrig färdig, de många färgrika blommorna till trots."

© [Elisabeth Stenborg](#)

Gunnel Vallquist: *Helena Nyblom*, i *Svenska Akademiens Minnesteckningar*, Norstedts förlag 1987.

Eva Nordlinder: *Sekelskiftets svenska konstsaga och sagodiktaren Helena Nyblom*, ak.avh., Bonniers Juniorförlag AB 1991.

Yvonne Maria Werner: *Världsvid men främmande. Den katolska kyrkan i Sverige 1873-1929*, Katolska bokförlaget 1996.

[\[Detta nummers förstasida\]](#) [\[Om HumaNetten\]](#) [\[Institutionen för humaniora\]](#)

Senaste nytt i institutionens skriftserier

Skriftserien **Scripta Minora** startade 1989 och innehåller uppsatser och rapporter författade av studenter och lärare vid institutionen. En förteckning över samtliga nummer finns på adressen <http://www.vxu.se/hum/publ/scriptaminora/>. Serien är numera vilande. Uppsatser och rapporter författade av forskare och lärare publiceras i **Rapporter från Växjö universitet, Humaniora**.

För **abonnemang** på Rapporter kontakta [redaktören](#) eller [Magnus Nilsson](#). För **lösnummer** av Scripta och Rapporter kontakta [Anders Tröjer](#).

Rapporter från Växjö universitet, Humaniora. Nr 7 2000.

Peter Danielsson: Från gård till slagfält. Det äldre militära indelningsverket. Ett krigsfinansiellt experiment under svensk stormaktstid. ISBN 91-7636-256-6.

Under 1670-talets krig genomled den svenska krigsmakten många hårda prövningar men klarade ändå av att hålla fienden stången. De hårda striderna gjorde ett närmast chockartat intryck på den unge kungen Karl XI. Ett sådant inferno fick aldrig mer återupprepas! På hösten 1679 - redan innan frederna hade slutits - samlades man i Ljungby utanför Kristianstad, för att dra upp riktlinjerna för vad som nu skulle ske med sargade svenska krigsmakten.

Den organisatoriska lösning man stannade för benämndes indelningsverk respektive ständigt knektehåll och innebar att armén och flottan skulle försörjas genom s.k. indelade hemman och i huvudsak byggas upp av inhemskt manskap - vilket egentligen inte var någon ny idé: ett sådant system hade redan varit i funktion i flera decennier!

Från gård till slagfält riktar sitt fokus just mot detta s.k. äldre militära indelningsverket, och försöker skapa en bild av hur det hade fungerat, från 1640-talet och fram till övergången till det nya systemet under 1680-talet.

Tidigare forskning har vanligen avfärdat det äldre indelningsverket som en ofullgången föregångare till det yngre - oftast dock utan att ha gjort några djupare undersökningar. Föreliggande bok försöker att i någon mån råda bot på denna brist. Bland annat ställs frågor omkring hur det äldre systemets normativa strukturer sett ut och hur dess upphovsmäns intentioner hade omsatts i praktiken. Till huvudfrågorna hör också vilken kontinuitet som kan spåras, både inom systemet och från det äldre till det yngre indelningsverket.

Rapporter från Växjö universitet, Humaniora. Nr 8 2000.

Johanna Hedenquist & Johanna Stenbacka: Möten i tid och text. En historisk och litteraturvetenskaplig bibliografi om kulturmöten. ISBN 91-7636-262-0

Detta är en bibliografi i två delar. Den omfattar texter som gestaltar svenskars möten med främmande kulturer. Här förtecknas romaner, lyrik, reseskildringar och källor samt relevant forskningslitteratur.

Första delen behandlar kulturmöten i svensk skönlitteratur 1880-1980. Andra delen behandlar kulturmöten i reseskildringar och historisk litteratur från 1600-talet och framåt.

Rapporter från Växjö universitet, Humaniora. Nr 9 2000.

Olof Eriksson (utg.): Översättning och språkkontrast i nordiskt-franskt perspektiv. Föredrag och presentationer från en nordisk forskarkurs. ISBN 91-7636-270-1

Denna bok redovisar föredrag och forskningspresentationer från en nordisk forskarkurs som arrangerades 30 maj till 3 juni 1999 vid Växjö universitet med finansiering från Nordisk Forskerutdanningsakademi (NorFA) i Oslo. Kursen var förlagd till Asa Skogsvårdsgård.

Kursen hade temat *Översättningsvetenskap och kontrastiv språkvetenskap i ett nordiskt-franskt perspektiv* och samlade ett tjugotal deltagare från Sverige, Norge, Danmark och Finland.

Kursprogrammet upptogs dels av längre föreläsningar av nordiska forskare verksamma inom de båda disciplinerna översättningsvetenskap och kontrastiv språkvetenskap, dels av kortare forskningspresentationer från nordiska forskarstuderanden av pågående eller under de senaste åren avslutat avhandlingsarbete. Som lärare fungerade även den franske skandinavisten och översättaren Philippe Bouquet.

Föreläsningarna publiceras här i reducerad form medan forskningspresentationerna är i stort sett oavkortade.

Ordimport till svenskan under tusen år. Recension av Hans Andersson: *Vokabler på vandring*. Studentlitteratur, 1999.

Av Gunilla Byrman, universitetslektor i nordiska språk

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

Det latinska adjektivet *brevis/breve* 'kort' upptogs i fornsvenskan innan Magnus Eriksson utfärdade Kopparbergsprivilegiet 1347 och förvandlades till det fornsvenska *bref* 'kortare skriftligt meddelande'. När Linné skrev på svenska i sin lappländska resedagbok smög sig ett och annat latinskt ord in. Han kallar på ett ställe toften i en roddbåt för "tvärstratum". *Stratum* finns i modern svenska men betyder numera 'skikt, befolkningsskikt'. Ibland kan det vara smidigare och kortare att använda ett engelskt ord i stället för den svenska motsvarigheten, exempelvis *break* istället för 'servegenombrott'.

I sin bok *Vokabler på vandring* (Studentlitteratur, 1999) redogör Hans Andersson, gymnasielärare, läroboksförfattare och lärarutbildare i Malmö och Lund, för lånord som kommit in i svenskan under tusen år. Fokus i redogörelsen ligger på lån från engelskan och grekiskan, men även andra språk berörs.

Först i boken presenteras kort latinets, tyskans och franskans påverkan på svenskan från medeltid till nutid. Därefter följer ett långt kapitel som heter "Engelskan kommer till Sverige". Till största delen är det en kronologisk framställning om engelska lånord. Periodindelningen är 1800-1900, då engelskans betydelse som ingivare ökar, och ord som *dandy*, *humbug*, *snobb*, *räls*, *makadam*, *turist*, *bojkott*, *slum* och *sport* införlivas i svenskan. Under 1900-talets första hälft breddas inflytandet, och det kommer många ord från det vetenskapliga och tekniska området, exempelvis *elektron*, *detektor*, *transistor*, *nylon*, *plast* och *laser*. Men även ord från mode och musik finns representerade under denna period, *cardigan*, *keps*, *scarf*, *shorts* och *foxtrot*, *blues* och *bebop*. Från 1950 till 1999 har svenskans ordförråd tagit djupa och outplånliga intryck av engelskans globala dominans. Fler begrepp än tidigare lånas nu in, till och med utan att anpassas eller översättas till svenska, *common sense*, *public service*, *science fiction*, *leasing*, *timing* och *catering*.

I detta kapitel kommenteras också några typiska anglosaxiska ordbildningsmönster t.ex. med avledningsändelsen *-er*. Mönstret har både animata substantiv, *manager*, *controller*, *broiler*, *hacker* och inanimata, *sprinkler*, *skanner*, *poster*, *blinkers*. Vidare presenteras personordssuffixen *-y/-ie*. De har funnits sedan medeltiden i engelskan och är fortfarande produktiva i ord som *hippie*, *Barbie*, *yuppie*. Svenskan har också upptagit typen substantiviskt nyttjat verb med efterställd partikel, *spin-off*, *sit-up* och *check-in*. Akronym, initialord, omnämns, ord som *OECD* (Organization for Economic Cooperation and Development), *EMU* (European Monetary Unit) och *DNA* (**d**eoxyribonucleic **a**cid), som i nuläget lär vara ett av svenska språkets frekventaste initialord. Författaren påtalar sist i kapitlet att informationstekniken och IT-branschen också har givit upphov till många lån, såsom *cyberspace*, *Internet*, *diskett*, *webbsida*, *webbproffs* och *ITtrainee*.

Förutom en sida i slutet av boken som nämner ordimport från andra språk handlar resten av boken om grekiskans påverkan på svenskan. Detta innehållsrika kapitel inleds med ett intresseväckande avsnitt om hur ord ärvs, t.ex. *krönika*, *historia*, *astrologi*. Det ord som blivit *inflation* (1916) fanns redan i romarnas vardagsspråk, fast i annan skepnad, *inflatio* 'upplåsning'. Men ord i modern tid har också skapats efter klassiska förebilder som exempelvis *runologi*, *kartologi* och *fotograf*. Författaren poängterar att ord från såväl latinet

som grekiskan ofta fått inträde i svenskan via ett annat språk, exempelvis franska, tyska eller engelska.

Personord med grekiskt ursprung går igenom. Exempel på ord som lånats in redan i fornsvensk tid är *amazon* och *tyrann*; båda har genomgått en betydelseutveckling, det första från 'grekiskt sagofolk, som bestod av krigiska kvinnor' till att numera betyda 'mycket stark kvinna' eller 'bil' och det andra från 'envåldshärskare' till 'förtryckande diktator'. Andra inlån av personord är modernare och har tillkommit under 1900-talet, *logoped*, *pragmatiker* och *allergier*. De följande tre avsnitten framställer hur naturvetenskap, uppfinningar samt språk och stil har inkorporerat ord av grekiskt ursprung eller med grekiskt ordmaterial till sina respektive verksamhetsområden, *matematik*, *tetragon*, *genetik*, *enzym*; *mikrofilm*, *diabild*, *telegraf*, *mediotek*; *parabel*, *ironi*, *parentes* och *synonym*.

Avslutningsvis finns en litteraturlista och två alfabetiskt ordnade ordregister, ett med svenska ord av engelskt ursprung som varit i bruk före 1950 och ett likartat med ord som blivit mer eller mindre försvenskade under perioden 1950-1999. Båda registren är nyttiga men hade blivit än mer användbara om alla ord av utländskt ursprung som tas upp i boken hade varit förtecknade.

I stället för att enbart göra en ordlista över de aktuella lånorden tar Hans Andersson upp dem tematiskt. De presenterade lånorden är för det mesta sådana som är allmänt kända, *jackpot*, *bingo*, *taxfree*, *spotlight*, *allround*. Men någon gång uppvisas också ord som i svenskan fått en snävare betydelse än i engelskan, exempelvis *gauge* 'mått på masktäthet i stickmaskin'.

Stilen är lättsam och kulturhistoriskt initierad. Om ordet *grogg* och dess ursprung berättas följande: "Edward Vernon hette en brittisk sjöofficer som så småningom avancerade till amiral i engelska flottan. Av sina sjömän fick han öknamnet 'Old Grogg', därför att han ofta var klädd i byxor sydda av ett grovt ylleyg, som på engelska heter 'grogram' och på svenska ibland kallas 'grovgrönt'. Detta öknamn blev i sin tur upphov till namnet på en dryck bestående av rom (< eng. 'rum') blandat med vatten och citron, som Vernon tillät besättningsmännen på sina fartyg att dricka. Även när långt senare dryckens huvudkomponent i Sverige blivit *whisky* i stället för rom fick *groggen* behålla den temperamentsfulle amiralens namn" (s. 21).

Tempot i boken är genomgående högt och blir stundtals forcerat, som på s. 39-40 i följande passage: "Medan *astronauter* vistas i världsrymden, når kanske en bergsklättrare toppen av Mount Everest med en *sherpas* hjälp. Berömda skådespelare ersätts av *stuntmen* i farliga filmscener. I sällskapslivet slår plötsligt en *sexbomb* ner. Ingen *gay* reagerar. Å andra sidan finns det karlar som kontaktar *callgirls* - som professor Björn Collinder föreslog skulle kallas 'trådlärkor' på svenska. Många äldre människor är rädda för att vistas sent ute på gator och torg av fruktan för *skinheads*." Lånorden sätts in i en mening men får ingen analys eller förklaring.

Författaren försöker också så långt möjligt att datera inlånen till svenskan. Han skriver om *filosofi* att det fått en oväntat sen datering i NEO (Nationalencyklopedins ordbok) med tanke på att det är ett viktigt begrepp i västvärldens kultur under medeltiden och renässansen. Han frågar sig med rätta om det verkligen inte kom i tryck före 1635, som NEO anger. I några fall hade det varit klokt att inte enbart luta sig mot NEO för dateringen utan även att kontrollera första belägg i Svenska Akademiens ordbok (SAOB), åtminstone för de ord som kommer före SVÄPA i ordboken. Detta gäller exempelvis just ordet *filosofi* och *filosof*, där SAOB har första belägg för *filosofi* 1541 och *filosof* i pluralform redan 1526.

Sammantaget kan sägas att detta är en läsvärd bok för alla, i synnerhet lekmän som kanske inte kräver så djupgående analys men som vill veta mer om hur det svenska ordförrådet har påverkats och berikats av främmande glosor under de senaste tusen åren.

© [Gunilla Byrman](#)

Recension av Mary Fulbrook: *Tysklands historia*. Historiska media 1998. 256 sidor.

Av Roddy Nilsson, fil.dr i historia

[Länk till presentation av Roddy Nilsson](#)

Den kan med en inte alltför stor överdrift sägas att i Tyskland är alla samtidsfrågor historiska. Landets ödesmättade förflutna är ständigt närvarande inte bara när det gäller andra världskriget och folkmordet på judarna och andra grupper utan också när det gäller EU, Balkan, demokratidiskussionen och flykting- och invandringsfrågor. Den politiska utvecklingen under 1980- och 1990-talen har snarast förstärkt detta specifikt tyska dilemma som kan ses som en närmast desperat längtan efter normalitet - efter att bli ett land som alla andra - och en djup och outplånlig medvetenhet om det omöjliga i att frigöra sig från den egna historien.

Efter kalla krigets slut och EU:s utvidgning har Tyskland återigen hamnat i Europas mitt och därmed blivit det nav kring vilket mycket av kontinentens politik och ekonomi rör sig. Kring detta lands mångfasetterade och paradoxala historia har den engelska historikern Mary Fulbrook skrivit en ytterst läsvärd bok. Fulbrook är framför allt specialist på modern historia, vilket i viss mån avspeglas i boken. De äldre epokerna behandlas mindre utförligt medan skildringen blir fylligare ju närmare vår egen tid berättelsen kommer.

Framställningen är dock på det hela taget väl balanserad och välskriven, om än bitvis väl detaljrik. Även om det är de politiska skeendena som dominerar så försöker Fulbrook hela tiden också spegla den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen. Att på drygt 200 sidor skildra ett lands historia kräver, förutom stora kunskaper och beläsenhet, också pedagogisk förmåga. Utan tvekan uppfyller Fulbrook dessa krav varför boken är en utmärkt källa för den som vill lära sig mera om tysk historia.

Att tala om Tysklands historia från medeltid och fram till idag är givetvis en konstruktion. "Tyskland" utgjorde från medeltiden och fram till 1806 ett löst sammanhållet konglomerat av arvriken, hertigdömen, småstater och fria städer vars officiella namn var "Det heliga romerska riket av tysk nation". När det moderna Tyskland bildades 1871 lämnades eller hamnade stora tyskspråkiga områden utanför, framför allt Österrike. Det delvis tysktalande Schweiz hade redan flera hundra år tidigare kulturellt och politiskt avlägsnat sig från det tyska riket. Det nya Tyskland kom att innefatta en del språkliga minoriteter. Senare kom som bekant de båda världskrigen att medföra stora förändringar av landets gränser, framför allt en förskjutning i västlig riktning.

Dagens Tyskland är ett land med stora regionala variationer vars särdrag har djupa historiska rötter. Konstitutionellt avspeglas skillnaderna i att landet är en förbundsstat med 16 delstater med olikartad politisk, kulturell, religiös och ekonomisk struktur. Den kanske tydligaste skillnaden har länge varit den mellan det protestantiska mera industrialiserade liberalare norr och det katolska mera agrart och konservativt präglade söder. Efter återföreningen 1990 har ett nytt spänningsförhållande, inte minst ekonomiskt, vuxit fram mellan det rikare före detta Västtyskland och det mindre utvecklade före detta Östtyskland. Fulbrook avslutar dock sin berättelse 1990 varför denna problematik av naturliga skäl inte behandlas.

De väldiga omvälvningar som skett i och kring Tyskland under 1900-talet - och som på ett så ödesdigert sätt påverkat hela Europa och stora delar av övriga världen - kan inte förstås utan ett längre historiskt perspektiv. Ofta brukar landets geopolitiska läge mitt på den

europiska kontinenten anges som huvudorsaken till dess brokiga historia. Fulbrook menar emellertid att detta är en alltför reduktionistisk syn. I ett längre perspektiv ser hon att den bristande överensstämmelsen mellan den habsburgska kejsarmaktens intressen och dess resurser skapade politiska förhållanden som var mycket ogynnsamma för framväxten av stabilitet och enighet. Samtidigt menar hon att de som betraktat Tysklands enande under 1800-talet och dess fortsatta historia som en särväg, en *Sonderweg*, har fallit offer för felaktiga föreställningar om att det finns en normal utvecklingslinje för hur nationer bildas och ser ut. Denna syn är både teleologisk och deterministisk och glömmer att nationalstaten är ett relativt nytt och kortvarigt fenomen i historien. Hade det inte varit för att det på andra håll i Europa vuxit fram ekonomiskt och politiskt konkurrenskraftiga nationalstater, kunde det äldre tyska mönstret med en samexistens av en mängd mindre, svagare enheter inom en övergripande struktur förblivit livskraftigt. Med tanke på att en möjlig utveckling inom EU går mot en regionalt baserad sammanslutning av stater i form av en federation, kommer kanske framtidens historiker rent av att betrakta nationalstaternas epok som en parentes. Att också denna syn lider av samma anakronistiska och deterministiska svagheter är en annan sak.

© [Roddy Nilsson](#)

Recension av Herodotos *Historia*. Norstedts 2000. 596 sidor.

Av Roddy Nilsson, fil.dr i historia

[Länk till presentation av Roddy Nilsson](#)

Herodotos *Historia* nedtecknades förmodligen i Aten under 420-talet f.Kr. och har allt sedan dess utgjort en av de viktigaste källorna till kunskapen om den antika världen. På svenska utgavs den senast för mer än 30 år sedan. Det är därför glädjande att det nu satsas på en ny utgåva då Herodotos *Historia* tillhör de böcker som egentligen alltid borde finnas att tillgå i bokhandeln.

Herodotos (ca 485-425 f K) kom från Halikarnassos, en grekisk koloni i våra dagars västra Turkiet. Ibland brukar han benämnas historieskrivningens fader då han ansetts vara den förste som på allvar bröt med de dittills dominerande sätten att skildra det förflutna som legender och myter eller poesi. Ordet historia betydde dock ursprungligen närmast sökande eller forskning. Herodotos *Historia* inskränker sig heller inte till att handla om historia i vår gängse mening utan består av en rik blandning geografiska, etnologiska, historiska och moraliska reflektioner och iakttagelser. Här berättas förutom om de olika grekiska stammarna och städerna om egyptier, skyter, lyder och otaliga andra folk och grupper. Här återfinns välkända gestalter som de egyptiska faraonerna, kung Kroisos (Krösus) av Lydien och drottning Semiramis i Babylonien och de atenska politikerna Solon, Kleistenes och Peisistratos och fältherren Miltiades för att bara nämna några. Herodotos har ansetts vara den förste författaren som uppvisar ett genuint och äkta intresse för andra folk än det egna, och han tycks aldrig ha förtröttats i att samla anekdoter och uppgifter om de främmande folkens seder och bruk. Störst intresse av de övriga folken kring Medelhavet ägnas åt perserna, stormakten i öster, och deras härskare Kambyses, Dareios och Xerxes. Med tanke på det myllrande persongalleriet och de många platser som omtalas är det synd att förlaget inte försett verket med ett register.

I grekernas värld uppfattades gudar och andra övernaturliga krafter på ett mycket konkret sätt ingripa i människornas tillvaro. Samtidigt fanns mycket tydliga levnadsregler som människorna skulle följa för att inte ådra sig gudarnas missnöje. Ingen överträdelse var då allvarligare än självförhåvelsen, av grekerna kallad hybris. Herodotos *Historia* är full av kungar och andra som inte lyssnat till varningar och råd och som fallit offer för denna den farligaste av frestelser. Att det då alltid går illa ger berättelserna en djup moralisk innebörd.

De mest kända avsnitten i hela verket är förmodligen skildringarna av striderna mellan greker och perser vid Marathon 490 f.Kr. och Salamis och Termopyle tio år senare. De grekiska segrarna i dessa slag fick både för samtiden och kanske ännu mera för eftervärlden en symbolisk betydelse då de kom att tolkas som en del i en kulturkamp mellan civilisationen i väst och österns barbarer. Utgången av striderna, där grekerna lyckades slå tillbaka de persiska angreppen, har blivit en del av västerlandets kulturella självförståelse som i över två tusen år reproducerats som en konflikt mellan väst och öst. Ur denna konflikt har formats seglivade stereotyper där väst står för demokrati, upplysning och framsteg och öst för despoti, mörker och stillastående. Herodotos är naturligtvis präglad av sin tid i det att det också hos honom finns en föreställning om en grundläggande kulturell skillnad mellan grekerna och andra folk. Han är dock långt mindre etnocentrisk än många andra antika grekiska författare och visar t.ex. upp en överraskande positiv syn på huvudfienden perserna.

Herodotos samlade stoff till sitt verk under talrika resor och flyttningar runt om i medelhavsområdet. De skriftliga källor som stod Herodotos till buds var fåtaliga och magra. Detta förhållande tillsammans med hans anekdotiska stil och stundtals osystematiska disposition har gjort att han bland moderna historiker mestadels fått stå tillbaka för sin något yngre samtida, den betydligt nykrare, stramare och mera "objektive" Thukydides (ca 460-399 f Kr). Herodotos är dock definitivt roligare och mera lärorik att läsa.

© [Roddy Nilsson](#)

[\[Detta nummers förstasida\]](#) [\[Om HumaNetten\]](#) [\[Institutionen för humaniora\]](#)

Recension av *Den lilla socknen i det stora Sverige. Folket i Döderhult på 1600-talet* av Gunnar Källenius, Oskarshamn, 1999.

Av Olle Larsson, fil.dr i historia

[Länk till presentation av Olle Larsson](#)

Hur tedde sig livet för människorna i en svensk socken under den svenska stormaktstiden? I Gunnar Källenius historik över Döderhults socken under 1600-talet besvaras denna fråga på ett förtjänstfullt sätt. Genom en minst sagt imponerade källgenomgång låter författaren socknens människor och deras levnadsvillkor träda fram för den nutida läsaren. Fjärran från blodiga slagfält, dånande fältkanoner, fladdrande fanor, stinkande fältläger och garnisoner levde människorna i denna socken i skuggan av det svenska stormaktsväldet.

Författaren pendlar genom hela boken mellan det stora och det lilla, mellan den nationella historien och den lokala. Källenius berör i stort sett alla aspekter av 1600-talsmänniskans liv i sin bok. Han ger oss kunskaper om socknens gårdar och deras skattekraft liksom om näringarna i stort. Ett myller av människor möter oss under läsningen. Vi får träffa sockenpräster, krigsfolk, brottslingar och fattighjon. Relationen mellan man och kvinna beskrivs i ett avsnitt om familjen och äktenskapet. Att vänskap inte alltid råde mellan grannar och sockenbor framgår tydligt i kapitlet om brott och straff. I affekt kunde människorna kalla varandra för både det ena och det andra. Källenius ger bland annat en provkarta på de okvädingsord som kunde utväxlas. Hundsvott, tjockhals, tjuv, fyllehynda, fjärdingsfitta och knäfis är exempel på tillmälen som kunde användas i stridens hetta. I bokens avslutande kapitel låter författaren oss ta del av några konkreta människoöden. Framför våra ögon spelas bland annat mordet på Jöns Svensson i Äshult upp. Vi får uppleva det stora slagsmålet i Lilla Hycklinge 1641 och möta den olyckliga pigan Karin Månsdotter som en majdag 1698 inte orkade leva längre.

Källenius bok ger en mycket god bild av hur livet i en svensk socken kunde gestalta sig under den svenska stormaktstiden. Källgenomgången imponerar liksom det spänstiga språk som präglar boken. Genom bokens detaljrikedom kan alla, såväl fackhistoriker som hembygdsforskare och släktforskare, hitta riktiga godbitar. Min enda kritiska anmärkning mot boken är att den saknar noter, vilket gör att det blir mycket svårt för läsaren att själv gå till källorna och hitta den information som författaren ger i texten. Det bestående intrycket av boken är dock mycket positivt. Det är kort sagt ett stycke lokalhistoria av bästa märke som Källenius givit oss genom sin bok. I egenskap av 1600-talshistoriker av facket kan jag bara ge boken högsta betyg och rekommendera den till läsning för alla som är intresserade av detta händelserika och omvälvande skede i vår historia.

© [Olle Larsson](#)